

Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvrat zatvorenika

Lončar, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:539827>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvrat
zatvorenika

Studentica:
Petra Lončar

Zagreb, rujan 2016

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvrat
zatvorenika

Studentica:
Petra Lončar

Mentorica:
doc. dr. sc. Anita Jandrić Nišević

Zagreb, rujan 2016

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (*Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvrat zatvorenika*) i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Petra Lončar

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2016.

SAŽETAK

Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvrat zatvorenika

Studentica: Petra Lončar

Mentor: doc. dr. sc. Anita Jandrić Nišević

Program/ modul: socijalna pedagogija/ odrasli

Kazna zatvora se već dugo smatra pravednim odgovorom društva i kao najbolje upozorenje počiniteljima da prestanu činiti kaznena djela, ali i kao jedan od najefikasnijih načina borbe protiv kriminaliteta. Svrha zatvora u današnje vrijeme je rehabilitacija počinitelja kaznenih djela s ciljem promjene ponašanja i stavova, kako bi po izlasku na slobodu živjeli u skladu sa zakonima i društvenim normama. Izlazak na slobodu nakon izdržane kazne zatvora predstavlja šok za pojedinca, osobito ako je riječ o duljoj kazni zatvora. Povratak u zajednicu i prilagođavanje nije lak zadatak. Stoga važnu ulogu u pripremi zatvorenika za izlazak na slobodu ima ustanova u kojoj zatvorenik izdržava kaznu zatvora u suradnji s drugim institucijama. Po izlasku na slobodu važnu ulogu u poslijepenalnom prihvatu zatvorenika ima probacijski sustav, u suradnji sa zatvorima i kaznionicama, sustavom za socijalnu skrb, organizacijama civilnog društva i lokalnom zajednicom. Potrebno je poticati kvalitetnu međuresornu suradnju između različitih sustava kako bi se bivšim zatvorenicima olakšao povratak u društvo te kako bi se suprotstavili negativnim utjecajima koji mogu utjecati na ponovno počinjenje kaznenih djela. Priprema za otpust i poslijepenalni prihvrat određeni su zakonskim odredbama, no u praksi je potrebno još mnogo ulaganja i truda kako bi cjelokupni proces pripreme zatvorenika za izlazak na slobodu i povratak u društvo adekvatno funkcionirao.

Ključne riječi: tretman zatvorenika, poslijepenalni prihvrat, rehabilitacija, socijalna reintegracija, probacija

ABSTRACT

Preparation for release from prison and prison aftercare

Student: Petra Lončar

Mentor: doc. dr. sc. Anita Jandrić Nišević

Program/ module: social pedagogy/ adults

Imprisonment has long been considered as a righteous response of the society and the best warning for offenders to stop doing criminal acts. It is also considered to be one of the most effective ways to combat crime. The purpose of prisons today is the rehabilitation of offenders in order to change their behavior and attitudes, so that they are free to live according to laws and social norms. Prison release and community reentry represents a big shock for a person, especially when it comes to long prison sentences. Adjusting back into the community isn't an easy task. Therefore, an important role in preparing inmates for prison release has the penal institution, in which the inmate was imprisoned, in collaboration with other institutions. The probation system has a big role in cooperation with prisons and penitentiaries, the system of social welfare, civil society organizations and local community during the offender's community reentry. It is necessary to encourage high-quality multi-sector collaboration between different systems and institutions in order to help ex-prisoner with their community reentry and to counter all the negative influences that can affect them to re-commit crimes. Preparation for prison release and prison aftercare are determined by the laws, but there is still a lot of effort needed to make the entire process of preparing inmates for prison release and community reentry to function properly.

Key words: inmate treatment, prison aftercare, rehabilitation, social reintegration, probation

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KAZNA ZATVORA- SVRHA I CILJ, IZDRŽAVANJE I UTJECAJ	3
2.1 Svrha kažnjavanja i cilj tretmana osuđenih osoba.....	3
2.2 Početak izvršavanja kazne zatvora, prilagodba osuđenika i klasifikacija	3
3. PRIPREMA ZA OTPUST TIJEKOM BORAVKA U ZATVORU.....	10
3.1 Tretman zatvorenika	10
3.2 Rehabilitacijski programi u penalnim ustanovama u Hrvatskoj.....	12
3.2.1 Opći program tretmana	13
3.2.2 Posebni programi tretmana	18
3.3 Suradnja s institucijama i organizacijama civilnog društva	24
3.4 Suradnja s lokalnom zajednicom.....	25
3.5 Tretman žena tijekom izdržavanja kazne zatvora.....	25
3.6 Razlozi neuspjeha penološkog tretmana.....	26
3.7 Primjeri programa tretmana u zatvorskom sustavu u svijetu	27
4. POSLIJEPENALNI PRIHVAT	31
4.1 Stavovi javnosti prema bivšim zatvorenicima.....	32
4.2 Izlazak iz zatvora i kaznionica.....	32
4.3 Poslijepenalni prihvati	34
4.4 Uloga probacijskog sustava u poslijepenalnom prihvatu	36
4.4.1 Suradnja probacije i zatvorskog sustava	38
4.4.2 Suradnja probacije i sustava za socijalnu skrb.....	39
4.4.3 Suradnja probacije i policije	40
4.5 Primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata u svijetu	40
5. UNAPREĐENJE POSLIJEPENALNOG PRIHVATA U REPUBLICI HRVATSKOJ	43
6. ZAKLJUČAK	46
7. POPIS LITERATURE	48

1. UVOD

Izlazak na slobodu nakon izdržane kazne zatvora predstavlja veliki šok za pojedinca, osobito ako je riječ o duljoj kazni zatvora. Povratak u društvo i prilagodba na novonastalu situaciju nije lak zadatak, osobito nakon mnogo godina izolacije i jednolične svakodnevice u zatvorskom sustavu. Važnu ulogu u pripremi zatvorenika za izlazak na slobodu imaju ustanova u kojoj osuđena osoba izdržava kaznu zatvora i njeno osoblje u suradnji s mrežom institucija i organizacija koje preuzimaju brigu o zatvoreniku po izlasku na slobodu. Najučinkovitiji način pripreme zatvorenika za život na slobodi je pravovremeno uključivanje u tretmanski rad, kako bi u trenutku otpuštanja iz zatvora ili kaznionice bili pripremljeni i osnaženi za početak novog razdoblja života. Osobe koje se po izlasku na slobodu mogu kvalitetno nositi s poteškoćama i svakodnevnim zahtjevima društvene okoline ujedno predstavljaju i manji rizik za ponovno počinjenje kaznenih djela.

U penalnim ustanovama nalazi se veliki broj osoba različite životne dobi, životnih priča i koje obično dolaze iz sredina opterećenih raznim poteškoćama. Njihove obitelji su često opterećene brojnim psihosocijalnim problemima, dok sami zatvorenici na izdržavanje kazne dolaze s lakšim ili težim zdravstvenim poteškoćama. Većina ih je bez završene srednje škole, pa čak i bez završenog osnovnoškolskog stupnja obrazovanja. Kod mnogih problem predstavljaju i nerazvijene radne navike, neadekvatno su socijalizirani te nisu usvojili osnovne moralne norme društva, a slobodno vrijeme im nije organizirano, već ga provode stihijski. Većina ih je sklona rizičnome ponašanju s naglašenom agresivnošću. Dolaze iz disfunkcionalnih obitelji ili nemaju žene i djece, neki pak žive s roditeljima. Nisu rijetki ni zatvorenici s psihičkim poremećajima i s raznim ovisnostima (alkohol, psihoaktivne tvari i sl.). Često su na izdržavanje kazne zatvora privedeni prisilno od strane policije. Nerijetko nisu kritični prema počinjenim kaznenim djelima i već su ranije osuđivani ili imaju više postupaka koji se vode protiv njih u tijeku (Zećirević, 2013).

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske za 2014. godinu, na kaznu zatvora osuđeno je 9721 osoba, od čega je 786 osoba osuđeno na kaznu zatvora u trajanju duljem od 30 dana. Broj osoba lišenih slobode u kaznenim tijelima i odgojnim zavodima na dan 31. prosinca 2014. godine iznosio je 3763 osobe, a od ukupne brojke je bilo 190 žena. Zatvorenika (osobe kojima je izrečena kazna zatvora zbog počinjenog kaznenog djela, a nalaze se na izdržavanju kazne zatvora u zatvoru ili kaznionici) je bilo 2775, pritvorenika (osobe kojima je odlukom suda određen istražni zatvor) je bilo 812, a kažnjenika

(osobe kojima je u prekršajnom postupku određena kazna zatvora) je bilo 88. U ukupnu brojku uključeno je i 70 osoba kojima su izrečene odgojne mjere te 18 maloljetnika kojima je izrečena kazna maloljetničkog zatvora (Državni zavod za statistiku, 2015).

Rad sa zatvorenicima treba biti kvalitetan i imati točno određenu svrhu kako bi oni tijekom boravka u zatvoru postigli pozitivne promjene koje im omogućavaju uspješno ponovno uključivanje u život na slobodi u skladu sa zakonima i normama društva te kako bi se mogućnost recidiva svela na najmanju moguću razinu (Zećirević, 2013). Nastoji se prvo postići resocijalizacija, kako bi se kasnije uspješno reintegrirali u društvo.

Ovaj diplomski rad bavit će se problematikom priprema za otpust i izlaska na slobodu iz zatvora ili kaznionice te funkcioniranjem poslijepenalnog prihvata odraslih osoba u Republici Hrvatskoj. Bit će predstavljene poteškoće s kojima se zatvorenici susreću dolaskom u zatvorski sustav i pri izlasku na slobodu. Pozornost će biti na programima tretmana koji se nude zatvorenicima tijekom boravka u zatvoru ili kaznionici te problemima vezanima uz provođenje tih programa i njihova korisnost za zatvorenike. Predstaviti će se i važnost uloge kvalitetnog poslijepenalnog prihvata i resursa u zajednici koji igraju ključnu ulogu prilikom prilagodbe bivših zatvorenika na život na slobodu.

2. KAZNA ZATVORA- SVRHA I CILJ, IZDRŽAVANJE I UTJECAJ

2.1 Svrha kažnjavanja i cilj tretmana osuđenih osoba

Unatoč uvođenju raznih alternativnih sankcija kojima se nastoji smanjiti kriminalitet i odvratiti počinitelje od činjenja kaznenih djela, kazna zatvora dugo se već smatra kao pravedan odgovor društva i najbolje upozorenje počiniteljima da prestanu činiti kaznena djela, ali i kao jedan od najefikasnijih načina borbe protiv kriminaliteta (Maloić i sur., 2012). Ideja o mogućnosti rehabilitacije i resocijalizacije počinitelja kaznenih djela stavlja naglasak na razne sadržaje i oblike tretmana u koje će se osuđenici uključivati tijekom izvršavanja kazne zatvora (Damjanović i sur., 2000). Cilj kažnjavanja počinitelja kaznenih djela je promjena njihovog ponašanja. Samo kažnjavanje nije jedina svrha kazne zatvora, već se naglasak stavlja na promjenu ponašanja u skladu s društvenim pravilima i normama (Mejovšek, 2002).

Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (čl. 2), osnovna svrha kazne zatvora je osposobljavanje osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Glavna misija Uprave za zatvorski sustav Republike Hrvatske je osigurati uvjete u kojima se nastoji ostvariti svrha kazne zatvora kroz jasno postavljene ciljeve, sigurno radno okruženje, motivirano osoblje i suradnju s lokalnom zajednicom i udrugama civilnog društva (Uprava za zatvorski sustav, 2015). Određivanjem zatvorske kazne nastoji se kazniti osuđenike za počinjeno kazneno djelo i smjestiti ih na mjesto gdje neće biti u mogućnosti činiti daljnju štetu, istovremeno ih pripremajući za povratak, odnosno reintegraciju u društvo nakon izdržane kazne zatvora kako ne bi došlo do ponovnog počinjenja kaznenih djela (Parlamentarno vijeće, 2006).

2.2 Početak izvršavanja kazne zatvora, prilagodba osuđenika i klasifikacija

Dolazak u zatvor ili kaznionicu na izdržavanje zatvorske kazne predstavlja veliki šok i stresan događaj za svakog pojedinca, osobito ukoliko je riječ o nekome tko se prvi put susreće s ovakvom situacijom. Zatvaranje u ovome slučaju znači lišavanje slobode, smanjivanje i

ograničavanje slobode kretanja, koje je nametnuto kako bi se spriječio mogući bijeg zatvorenika iz institucije. Prilagođavanje uvjetima koji prevladavaju u zatvoru ili kaznionici od velike je važnosti za uspješnost i ishode samog penološkog tretmana. Adaptacija na bilo koju socijalnu okolinu, a tako i zatvorsku, zahtijeva neko određeno vrijeme provođenja vremena u istoj, kako bi prošao novi proces socijalizacije u toj okolini. Potrebno je prilagoditi se i samoj fizičkoj okolini u kojoj prevladavaju brojne specifičnosti (arhitektura penalnih institucija, zidovi, rešetke, sigurnosni sustav i sl.), ali i specifičnoj društvenoj okolini te svakodnevnim normama i pravilima (Uzelac i sur., 2008).

Život tijekom izdržavanja kazne zatvora u kaznionici ili zatvoru odvija se prema određenim pravilima koja omogućavaju njihovo normalno i nesmetano funkcioniranje. Osobe koje su i prije imale problema s pridržavanjem pravila te sa socijalizacijom u vanjskome svijetu na slobodi, imat će poteškoće i s prilagođavanjem na red i disciplinu te zahtjeve koje će određena ustanova pred njih stavljati. Osuđenici upućeni na izdržavanje kazne zatvora obično su već i prije dolaska u penalnu ustanovu imali poteškoća u socijalizaciji u društvenoj sredini te pridržavanju pravila i reda. Kod osuđenika se na samome početku izdržavanja kazne zatvora mogu pojaviti brojni neprilagođeni oblici reagiranja na novonastalu situaciju i na novu okolinu u kojoj se nalaze, što pak može dovesti do samoozljeđivanja, različitih oblika reaktivnih stanja (npr. sumračno i karikirano ponašanje, psihoza i slično) te do različitih poremećaja izazvanih povećanim stresom. Najkritičniji ishod je svakako samoozljeđivanje, pokušaj samoubojstva i samoubojstvo. Često se javljaju i različiti poremećaji izazvani povećanim stresom, kao što su glavobolje, depresija, anksioznost, napetost, poremećaji spavanja i slično. Pojava različitih poremećaja i zdravstvenih poteškoća obično za sobom povlači povećanu potražnju i potrošnju lijekova, osobito lijekova za smirenje (Uzelac i sur., 2008). Pritom je bitno naglasiti da dugogodišnji boravak u zatvoru može biti jak čimbenik desocijalizacije. Dugotrajna izolacija i odvojenost negativno utječu i uništavaju zatvorenikovu vezu s vanjskim svijetom, društvom, obitelji i prijateljima (Parlamentarno vijeće, 2006).

Na samome početku izdržavanja kazne zatvora, odnosno u prvoj fazi boravka u penalnoj ustanovi, većina zatvorenika još ne prihvaća norme i pravila zatvoreničke populacije koja se tamo nalazi, nego se još uvijek više oslanjaju na vrijednosti i norme iz vanjskog društva koje su usvojili i kojima su bili okruženi na slobodi. Tek nakon šest ili više mjeseci boravka u penalnoj ustanovi neki osuđenici počinju pokazivati antisocijalno usmjerenje u ponašanju (Uzelac i sur., 2008). Riječ je o procesu prizonizacije, odnosno o procesu kojim zatvorenik postaje sastavnim dijelom zatvoreničkog sustava, pritom preuzimajući norme tog društva i osjećajući se pripadnikom tog društva. Zapravo je riječ o prihvatanju onoga čime je

svakodnevno okružen u zatvoru: opća kultura zatvora ili kaznionice, običaji, norme, itd. Pojedinci se identificiraju s grupom zatvorenika kojima su okruženi, preuzimaju njihove oblike ponašanja, identificiraju se s njihovim ulogama. Prizonizacija u manjoj ili većoj mjeri utječe na svakog zatvorenika, a može se prepoznati u samoj ulozi koju zatvorenik preuzima tijekom boravka u zatvoru, u njegovom ponašanju i odnosu prema drugim zatvorenicima i osoblju, životnim navikama, načinu govora, no često i mržnji prema osoblju koja se obično prenosi s ostalih zatvorenika na pojedinca. Na taj način zatvorenici prihvaćaju moralne vrijednosti grupe u koju su uključeni. Postoje stadiji tijekom procesa prizonizacije i razlike u intenzitetu i brzini same prizonizacije između zatvorenika. Visok stupanj prizonizacije nije proporcionalan visokome stupnju kriminalne orijentacije i aktivnosti. Na razvoj visokog stupnja prizonizacije kod pojedinca mogu utjecati duljina kazne (pritom je naglasak na dugim kaznama tijekom kojih je pojedinac dugotrajno izložen negativnim zatvorskim utjecajima), nestabilna ličnost osobe (do koje dolazi ukoliko je osoba bila izložena negativnim socijalnim utjecajima već i ranije, tijekom svog razvoja), nedostatak pozitivnih veza s osobama izvan penalne ustanove (primjerice, s obitelji, partnerima, djecom, prijateljima i sl.), sklonost i spremnost pojedinca za uključivanje u primarne grupe, slijepo prihvaćanje moralnih vrijednosti i pravila primarne zatvoreničke grupe, doticaj s osobama slične orijentacije te spremnost pojedinca na sudjelovanje u igrama na sreću i neprikladnom seksualnom ponašanju (Clemmer, 1940; prema Mejovšek, 2002). Ovisno o stupnju prizonizacije pojedinca, različite su i vjerojatnost te mogućnost uspješne reintegracije u društvo nakon izdržane kazne zatvora i izlaska na slobodu (Mejovšek, 2002). Važno je napomenuti kako postoje individualne razlike u prilagođavanju na zatvorsku sredinu te iako se većina zatvorenika dobro prilagođava na novu okolinu, najteži su prvi mjeseci boravka, osobito za osobe koje su prvi put osuđene. Unatoč tome, većina zatvorenika se dobro prilagodi novim životnim uvjetima te izdržavaju zatvorsku kaznu bez većih problema i vidljivih poteškoća na zdravstvenom, psihološkom i socijalnom području (Uzelac i sur., 2008). Boothby i Durham su 1999. godine proveli istraživanje na uzorku sastavljenom od 1494 ispitanika oba spola u vrijeme prijema na izdržavanje kazne te su pritom ispitivali depresivnost. Rezultati istraživanja na ukupnome uzorku pokazali su blagi stupanj depresivnosti, a kod osoba mlađe životne dobi, zatvorenica, osoba koje su bile upućene u zatvoreni tip ustanove, prvi put osuđenih osoba i pripadnika bijele rase zabilježen je viši stupanj depresivnosti. Kod žena je posebno zamijećen povećan doživljaj neuspjeha, nezadovoljstvo samom sobom, neodlučnost, gubitak volje za životom, lošija slika o vlastitome tijelu te umor (Boothby i Durham, 1999; prema Uzelac i sur., 2008). Iz navedenog je vidljivo kako je važno tretman prilagoditi svakome pojedincu, sukladno njegovim potrebama i mogućnostima te ga

prema potrebi mijenjati, prilagođavati i unaprijeđivati uz redovito praćenje promjena, napretka i nazadovanja.

Sykes (1958) govori o deprivacijama koje pogađaju zatvorenike tijekom boravka u penalnim ustanovama, a kao najvažnije ističe deprivaciju slobode, materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, nezavisnosti i sigurnosti. Deprivacije su sastavni dio zatvorske kazne i izravna posljedica velikog broja počinitelja kaznenih djela na istome prostoru. Vrše značajan psihološki pritisak na zatvorenike, a njihov utjecaj je snažniji u ustanovama višeg stupnja sigurnosti. Deprivacija slobode predstavlja temeljnu, osnovnu deprivaciju iz koje proizlaze sve ostale. Naime, dolaskom u zatvor, zatvorenici ne gube samo svoju slobodu u odnosu na vanjski svijet, već im se ograničava i njihova sloboda unutar same penalne ustanove. Ograničene su im, a često i prekinute veze s bliskim osobama i zajednicom. U određenome broju slučajeva bivaju odbačeni od obitelji, najbližih osoba te gube posao. Dobivaju negativnu stigmatu u zajednici jer su prekršili zakone i norme koje je ta zajednica poštuje te samim time više nisu prihvaćeni kao ravnopravni članovi. Navedeno uvelike utječe na njihovu sliku o samima sebi i pojavu negativnih osjećaja prema sebi. U penalnim ustanovama ograničena je i dostupnost materijalnih dobara. Svi zatvorenici dobivaju osnovne potrepštine koje su im zajamčene zakonskim odredbama, no nedostaju im ona materijalna dobra na koja su bili naviknuti na slobodi (kao što su primjerice razni duhanski proizvodi, pića, razne psihoaktivne tvari, posebna hrana, odjeća, higijenski proizvodi i slično). Kao jedna od posljedica zatvaranja u penalne ustanove i izdvajanja iz uobičajene društvene zajednice ističe se i deprivacija heteroseksualnih odnosa. Iz te deprivacije proizlazi veća vjerojatnost za pojavljivanje homoseksualnih odnosa između zatvorenika. Pritom neki zatvorenici dobrovoljno stupaju u navedene odnose ili već otprije imaju sličnih iskustava, dok drugi bivaju prisiljeni. Važno je napomenuti da su takvi odnosi obično samo privremeni jer pojedinci nisu mogli kontrolirati i izdržati stanje frustracije do koje ih je doveo nedostatak heteroseksualnih odnosa. Tijekom boravka u penalnoj instituciji svi se zatvorenici moraju pridržavati određenih propisa i kućnog reda ustanove u kojoj izdržavaju kaznu zatvora. Zbog striktnih propisa, zatvorenici imaju vrlo malo slobode u samostalnom odlučivanju i utjecaju na donošenje odluka koje se donose na razini uprave. Status zatvorenika je stoga nizak i slab. Kao najtežu od svih deprivacija ističe se deprivacija sigurnosti. Razlog tome je velik broj ljudi sklonih nasilju na malome prostoru i s kojima moraju svakodnevno dijeliti prostor. Zatvorenike muči mogućnost napada i sam ishod potencijalnog napada na njihov život ili tijelo te hoće li se moći obraniti sami ili uz pomoć drugih. Na navedene deprivacije zatvorenici reagiraju fizičkim bijegom, psihološkim povlačenjem, pobunom ili inovacijom. Određeni broj zatvorenika razmišlja o pokušaju bijega, što im na određeni način

pomaže pri svakodnevnom životu u zatvorenoj ustanovi i svim deprivacijama koje im prijete. Kod psihološkog povlačenja je obično riječ o bijegu u svijet mašte pojedinca kako bi se odmaknuo od nepovoljne svakodnevice. Pobuna je obično reakcija na sve frustracije i deprivacije kojima su zatvorenici izloženi. Pritom obično nema velikih mogućnosti da zatvorenici preuzmu vlast u penalnoj ustanovi, no na taj način privlače pozornost društva na poteškoće s kojima se susreću tijekom izdržavanja kazne zatvora. Inovacija je oblik mirnog načina protesta. Pritom zatvorenici pišu razne žalbe i molbe u kojima ukazuju na svakodnevne poteškoće, nepovoljne životne uvjete te na kršenje njihovih prava (Sykes, 1958; prema Mejovšek, 2002).

Tijekom izdržavanja zatvorske kazne, osuđene osobe potrebno je uključiti u različite programe koji će im pomoći u pripremi za izlazak na slobodu. Na taj način vrijeme provedeno u zatvoru ili kaznionici nastoji se kvalitetno iskoristiti za samog pojedinca, za njegov osobni rast i razvoj. Sudjelovanjem u različitim tretmanskim programima osposobljavaju se za život na slobodi, osposobljavaju se za rad, dobivaju osnovnu izobrazbu, stječu nova znanja o tome kako se nositi sa svakodnevnim poteškoćama te kako živjeti u skladu sa zakonom. Nastoji im se pomoći u boljoj i bržoj prilagodbi na život na slobodi, pri povratku u zajednicu te u organiziranju vlastitog života u skladu s propisanim zakonima i normama, ali i kako se nositi sa stigmom bivšeg zatvorenika. Naravno, potrebno je imati na umu i da je svaki osuđenik osoba za sebe i da se pred svakog zatvorenika ili zatvorenicu ne mogu postavljati jednaki ciljevi. Potrebno je što bolje i što točnije kod osuđenika prepoznati obilježja koje su presudila i dovela do kriminalnog ponašanja i počinjenja kaznenog djela te obilježja kojima treba posvetiti posebnu pažnju i djelovati na njih u tretmanu (tretmanske potrebe) kako bi se smanjila mogućnost recidiva po izlasku na slobodu (Doležal, Mikšaj- Todorović, 2008). Stoga se veliki naglasak stavlja na individualizaciju i uključivanje u tretman velikog broja sveobuhvatnih i različitih programa prilagođenih potrebama i mogućnostima osuđenih osoba. Da bi provođenje tih programa bilo učinkovito, potrebno je osigurati određene uvjete za njihovo provođenje (manje skupine zatvorenika, dovoljno prostora koji je potreban za provođenje programa, stručno i educirano osoblje, dovoljno materijalnih sredstava, široku ponudu programa koji će odgovarati na potrebe svih osuđenika, dodatne aktivnosti itd.). Nažalost, velik broj navedenih zahtjeva je teško ispuniti s obzirom na velik broj zatvorenika u zatvorima i kaznionicama (prenapućenost), nedostatak resursa i nemogućnost uključivanja svih zatvorenika u programe. Navedene poteškoće uvelike utječu na kvalitetu i učinkovitost tretmana te na ishode koji se njima žele postići (Uzelac i sur., 2008).

Tretman zatvorenika je u penalne ustanove uveden pod utjecajem pozitivističke škole, prema kojoj je počinjeno kazneno djelo ili delikt zapravo posljedica „bolesnog stanja“ počinitelja, a to stanje je potrebno izliječiti i time osposobiti počinitelja za nastavak normalnog života na slobodi (Mejovšek, 2002). Često se spominje i konfliktna uloga kazne i tretmana. Počinitelji kaznenih djela moraju biti kažnjeni i na neki način izloženi neugodi zbog počinjenih djela, a istovremeno se tijekom boravka u penalnoj ustanovi treba raditi na razvijanju njihovih pozitivnih obilježja ličnosti. Okruženje i uvjeti u kojem se zatvorenici nalaze više su namijenjeni kažnjavanju, nego pozitivnom razvoju ličnosti, no unatoč tome potrebno je raditi na kvalitetnoj resocijalizaciji počinitelja provođenjem dobro planiranog, stručno vođenog i kontroliranog tretmana. Sam tretman mora biti zanimljiv i privlačan zatvorenicima, kako bi bili motivirani za sudjelovanje. Prisilan tretman ili bilo koja druga prisilna aktivnost ne može dati dobre i kvalitetne rezultate. Nisu svi programi tretmana učinkoviti za sve zatvorenike, a pod određenim okolnostima određeni programi mogu dati kvalitetne rezultate. Tretman je potrebno prilagođavati svakoj pojedinoj osobi jer ne postoji univerzalni tip tretmana koji je primjenjiv za sve skupine zatvorenika i svaki program ne odgovara svakoj osobi. Zatvorenička populacija je izuzetno heterogena, pa je potrebno ponuditi i veći broj programa koji će biti prilagođeni njihovim potrebama i mogućnostima, odnosno potrebno je individualizirati tretman. Učinkovitima su se pokazali programi usmjereni na kontrolu ponašanja (kognitivna terapija ponašanja, kognitivno učenje vještina, odnosno učenje o tome kako ispravno razmišljati i kako se nositi s problemima te kako ih rješavati), treninzi komunikacijskih vještina i treninzi socijalnih vještina. Evaluacije programa pokazale su i kako je tretman izvan institucija učinkovitiji od tretmana koji se provodi unutar institucije, a razlog tome je što se provodi u prirodnijem okruženju i u njemu sudjeluju manje rizični zatvorenici (Mejovšek, 2002).

Kako bi tretman za vrijeme izvršavanja kazne zatvora bilo što učinkovitiji, potrebno je individualizirati izvršenje kazne i klasificirati zatvorenike. Klasifikacijom se zatvorenici svrstavaju u skupine s ostalima koji imaju iste ili slične potrebe kako bi se zatim uključili u program postupanja koji će odgovarati tim potrebama. Klasifikacija bi ujedno trebala sprječavati negativan utjecaj kriminaliziranog dijela zatvoreničke populacije na nekriminalizirani dio (prvi put osuđeni, mladi zatvorenici). Još jedna od prednosti klasifikacije je omogućavanje upravama zatvora i kaznionica da utvrde vrstu i razinu nadzora nad zatvoreničkim skupinama te odgovarajuće smještanje unutar penalne ustanove, kako bi se spriječila mogućnost bijega. Sustavi za klasifikaciju mogu se podijeliti na jednostavne i složene s obzirom na složenost i obuhvatnost. Jednostavni sustavi za klasifikaciju zatvorenike dijele s obzirom na spol, dob, duljinu kazne zatvora, vrstu kaznenog djela i osuđivanost (Damjanović i

sur., 2000). Ti sustavi su namijenjeni određivanju razine sigurnosti u penalnoj ustanovi, a u manjoj mjeri su namijenjeni određivanju vrste i opsega tretmana u koji je pojedinog zatvorenika potrebno uključiti. Složeniji sustavi za klasifikaciju zatvorenika temelje se na objektivnim i subjektivnim osobinama zatvorenika. Objektivne osobine su dob, spol, obiteljski i bračni status osobe, vrsta kaznenog djela, duljina kazne zatvora, ranija osuđivanost itd., a subjektivne osobine su sposobnosti osobe, osobine ličnosti, tjelesno i psihičko zdravlje, sustav vrijednosti, razni oblici ovisnosti, radne navike itd. Pomoću sustava klasifikacije predviđa se ponašanje zatvorenika za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne, mogućnost ponovnog počinjenja kaznenih djela te se određuje struktura i opseg tretmanskih postupaka koji će se poduzimati za vrijeme boravka u zatvoru. S obzirom na rizik i opasnost koji počinitelji kaznenih djela osuđeni na kaznu zatvora predstavljaju za zajednicu, potrebno je pridati posebnu pozornost njihovoj klasifikaciji kako bi se što točnije predvidjelo njihovo buduće ponašanje tijekom izdržavanja kazne i po izlasku na slobodu (Damjanović i sur., 2000).

3. PRIPREMA ZA OTPUST TIJEKOM BORAVKA U ZATVORU

Penološki tretman i priprema zatvorenika za izlazak iz zatvora počinje već samim dolaskom u zatvor ili kaznionicu na izdržavanje kazne zatvora koju je odredio sud. Potreban je i koristan zatvorenicima, no pod uvjetom da je kvalitetno isplaniran i programiran te individualiziran kako bi u potpunosti odgovarao i bio prilagođen potrebama pojedinca. Uključivanje zatvorenika u razne zanimljive aktivnosti tijekom boravka u zatvoru korisno je za njihov osoban rast i razvoj, ali i za kvalitetno korištenje vremena kako bi se izbjegla dosada. Zatvorenici se trebaju uključivati u korisne, sustavne aktivnosti u kojima će dati svoj doprinos, aktivirati se kako bi stekli dobit za sebe same, ali i za društvo. Tretman ni na koji način ne smije ugrožavati osnovna ljudska prava zatvorenika te ne smiju biti izloženi postupcima koji na bilo koji način mogu ugrožavati njihovo dostojanstvo te fizičko i psihičko zdravlje. Kroz tretman se sa zatvorenicima radi na resocijalizaciji, modifikaciji ponašanja, razmišljanja i stavova, stjecanju i poboljšavanju raznih vještina koje su im potrebne nakon izlaska iz zatvora, razvoju pozitivnih obilježja ličnosti kako bi se stekli svi preduvjeti za uspješnu reintegraciju u zajednicu (Mejovšek, 2002).

3.1 Tretman zatvorenika

Kako bi se postigla uspješna rehabilitacija i socijalna reintegracija počinitelja kaznenih djela, potrebno je staviti fokus na konstruktivne aktivnosti za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, na ostvarivanje i održavanje redovitih kontakata s vanjskim svijetom te na pomoć i podršku prilikom pripreme i po izlasku na slobodu (Maloić i sur., 2015).

U Republici Hrvatskoj izvršavanje kazne zatvora temelji se na rehabilitacijskom modelu. Prema tome, kazna zatvora je individualizirana za svakog pojedinog zatvorenika kroz pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora i kroz specijalizirane programe tretmana namijenjene posebnim skupinama zatvorenika. Svaki pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora sastoji se od pedagoških, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih, sigurnosnih i radnih postupaka koji su namijenjeni i prilagođeni potrebama i mogućnostima osoba koje se nalaze na izvršavanju kazne zatvora, ali su ujedno prilagođeni vrsti i mogućnostima kaznionice ili zatvora (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13).

Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora donosi se za svakog zatvorenika pojedinačno i sadrži (<https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>).
Pristupljeno: 22. srpnja 2016. godine):

- procjenu rizičnosti za vrijeme izdržavanja kazne zatvora (o toj procjeni ovisi upućivanje zatvorenika u zatvore ili kaznionice prema stupnju sigurnosti- zatvoreni, poluotvoreni ili otvoreni tip)
- zdravstveno stanje zatvorenika te postoji li potreba za liječenjem
- razinu obrazovanja zatvorenika te potrebu za obrazovanjem ili stručnim osposobljavanjem
- radnu sposobnost i radne navike zatvorenika te u skladu s time vrste poslova i uvjete rada na kojima zatvorenik može biti raspoređen
- potrebu za specifičnom psihijatrijskom, psihološkom, pravnom i socijalnom pomoći
- uključivanje u posebne programe tretmana na temelju odluke suda ili prema procjeni stručnog tipa (za ovisnike o drogama ili alkoholu i slično)
- prijedlog posebnog oblika individualnog ili grupnog rada sa zatvorenikom
- sadržaje i oblike korištenja slobodnog vremena zatvorenika (primjerice, kulturne i sportske aktivnosti, u skladu s mogućnostima zatvora ili kaznionice)
- kontakt s vanjskim svijetom (telefonski pozivi, dopisivanje putem pisama, posjete obitelji i dr.)
- program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon otpusta.

Program se mijenja ovisno o zatvorenikovom ponašanju za vrijeme izdržavanja kazne zatvora te u skladu s uspješnošću izvršavanja pojedinačnog programa i okolnostima koje mogu nastupiti za vrijeme boravka u zatvoru ili kaznionici. Upravitelj zatvora ili kaznionice preispituje pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora najmanje jednom u tri mjeseca za zatvorenika koji izdržava kaznu zatvora u trajanju do pet godina ili svakih šest mjeseci za zatvorenika koji izdržava kaznu zatvora u trajanju duljem od pet godina (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13).

Tretman tijekom izdržavanja kazne zatvora obuhvaća sve postupke kojima se nastoji postići resocijalizacija zatvorenika sa svrhom kvalitetnije reintegracije u društvo po izlasku na slobodu. Ti se postupci nazivaju opći programi tretmana, a odnose se na rad, obrazovanje i kvalitetnu organizaciju slobodnog vremena zatvorenika. U provedbi općih programa tretmana

sudjeluju odjel tretmana zatvora ili kaznionica zajedno s odjelima za rad i strukovnu izobrazbu, s odjelima zdravstvene zaštite i s odjelima osiguranja. Što se tiče posebnih programa tretmana, oni obuhvaćaju individualni i grupni psihosocijalni rad sa zatvorenicima te zapravo predstavljaju osnovu za rehabilitaciju i resocijalizaciju zatvorenika. Ti programi djeluju na dinamičke kriminogene čimbenike. Dinamički kriminogeni čimbenici su oni aspekti života zatvorenika koji se odnose na sadašnju situaciju te je moguće djelovati na njih i mijenjati ih. Oni čine kriminogene potrebe pojedinca, a nazivaju se još i potrebama tretmana jer se upravo oni obuhvaćaju intervencijom (Ricijaš, 2009). Djelovanjem na kriminogene potrebe (potrebe tretmana) stvaraju se pretpostavke za promjene u ponašanju, vrijednostima i stavovima osobe te se stoga izravno utječe i na buduće kriminalno ponašanje pojedinca, odnosno na njegovo sprječavanje. U provedbi posebnih programa tretmana sudjeluju terapeuti, stručni službenici tretmana, prema potrebi i liječnici i psihijatri te strukovni učitelji, pravosudna policija, nastavnici i dr. (<https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>). Pristupljeno: 22. srpnja 2016. godine).

3.2 Rehabilitacijski programi u penalnim ustanovama u Hrvatskoj

Organizacija života i boravka u zatvorima i kaznionicama osuđenih osoba u Republici Hrvatskoj opisuje se u terminima triju razina: opće metode tretmana, posebni programi tretmana i mali rehabilitacijski programi (Mikšaj- Todorović i sur., 1998).

Prvu razinu tretmana čine oblici tretmana koji se nazivaju metode općeg tretmana. Oni zapravo čine sadržaj života u penalnoj ustanovi. Pod time se podrazumijeva rad, slobodno vrijeme, sportske aktivnosti, rekreacija, individualni razgovori, kontakti s vanjskim svijetom, edukacija. Način na koji zatvorenici sudjeluju u sadržajima ove prve razine tretmana izravno je povezan s ocjenom uspješnosti njihovog funkcioniranja u penalnoj ustanovi. Ocjena uspješnosti utječe na određivanje nagrada, stjecanje prava na pogodnosti i na mogućnost uvjetnog otpusta. Prilikom odlučivanja zatvorenika o tome hoće li se uključivati u ovakav oblik tretmana, navedeno ima jak motivacijski učinak. Ovakva organizacija života u zatvorima i kaznionicama funkcionira na bihevioralnim principima nagrađivanja i kažnjavanja (npr. ukoliko će se zatvorenik dobro ponašati i uključivati u aktivnosti, porast će mu ocjena uspješnosti, što pak za sobom povlači i određene pogodnosti, kao što su izlasci, kontakti s vanjskim svijetom i slično).

Uspješnost funkcioniranja zatvorenika u aktivnostima ove razine tretmana procjenjuju stručni djelatnici i ne postoje objektivni kriteriji uspješnosti (Mikšaj- Todorović i sur., 1998).

Drugu razina tretmana čine programi namijenjeni posebnim skupinama zatvorenika, kao što su ovisnici o alkoholu, drogama, kockanju, seksualni prijestupnici, počinitelji nasilnih delikata itd., a nazivaju se posebni programi tretmana. Zajednička karakteristika ovih oblika tretmana je da sudjelovanje u navedenim programima i kvaliteta sudjelovanja predstavlja temelj za procjenjivanje cjelokupnog ponašanja zatvorenika i ocjenu uspješnosti tretmana, koja se donosi u određenim vremenskim intervalima (Mikšaj- Todorović i sur., 1998).

Treću razinu tretmana čine mali rehabilitacijski programi. Riječ je o programima koji su relativno rijetki i uglavnom se nude zatvorenicima koji žele raditi na rješavanju nekih svojih problema (rad na međusobnim odnosima, prilagođavanje na ustanovu i uvjete i slično). Sudjelovanje u ovakvim tipovima programa na utječe izravno na procjenu ponašanja zatvorenika, no svakako može pozitivno utjecati na programe s prve dvije razine. Ovakvi programi se ne moraju provoditi kontinuirano, no uvijek mogu biti ponuđeni kao jedna od opcija. Mogu se i kreirati ukoliko postoji interes i potreba od strane zatvorenika (Mikšaj- Todorović i sur., 1998).

Važno je spomenuti i utjecaj psihosocijalne klime na tretmanske programe u zatvorima i kaznionicama. Zatvorenici tijekom izdržavanja kazne zatvora većinu svog vremena provode u penalnoj ustanovi te stoga klima unutar te ustanove predstavlja važnu odrednicu ponašanja zatvorenika. Zatvoreničkoj populaciji kaznionica ili zatvor u kojoj se nalaze u cijelosti predstavlja fizičko i socijalno okruženje. Stoga pozitivna psihosocijalna klima u penalnoj ustanovi, zbog osjećaja zadovoljstva koje izaziva kod zatvorenika i zbog dobrih međuljudskih odnosa, može postati i povoljna tretmanska klima u kojoj će zatvorenici biti motiviraniji za sudjelovanje u programima, rad na sebi i pozitivne promjene u ponašanju (Mejovšek i sur., 2007).

3.2.1 Opći program tretmana

Kao što je već prije navedeno, tretmanom su obuhvaćeni svi postupci koji su usmjereni prema zatvorenicima s ciljem njihove što uspješnije rehabilitacije i resocijalizacije. Ti postupci

nazivaju se općim programima tretmana, a odnose se na edukaciju zatvorenika te na rad i organizaciju njihovog slobodnog vremena. Provođe se u suradnji s odjelima za strukovnu edukaciju i rad te s odjelima osiguranja i zdravstvene zaštite (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Izobrazba zatvorenika

Tijekom boravka u zatvoru, izobrazba zatvorenika je od izuzetne važnosti. Obrazovanjem i učenjem zatvorenici stječu nova znanja i vještine koje im po izlasku na slobodu mogu pomoći i omogućiti odabir novog životnog stila (Damjanović i sur., 2002).

Izobrazba zatvorenika strukturirana je u tri cjeline, a to su opismenjavanje i završavanje osnovnoškolskog obrazovanja bez obzira na dob zatvorenika, osposobljavanje zatvorenika za obavljanje osnovnih poslova, srednjoškolsko obrazovanje za određena zanimanja, razni tečajevi te nastavljanje započetog obrazovanja na razini srednje škole ili više i visoke škole. Kaznionice i zatvori su prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora obavezni organizirati nastavak osnovnoškolskog obrazovanja za osobe do 21. godine starosti, a opismenjavanje zatvorenika se organizira neovisno o njihovoj životnoj dobi. Nastavljanje obrazovanja se predviđa, kao što je već i prije spomenuto, pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora, a zatvorenike se potiče na završavanje započetog obrazovanja kako bi se po isteku kazne i izlasku na slobodu što uspješnije reintegrirali u društvo. Izobrazba zatvorenika u kaznionicama ili zatvorima dogovara se i realizira u suradnji s vanjskim obrazovnim ustanovama. U penalnim ustanovama se za zatvorenike organizira osposobljavanje za određena zanimanja, a pritom se zatvorenicima može omogućiti i stjecanje višeg i visokog obrazovanja o njihovom osobnom trošku, no samo ukoliko se taj program obrazovanja može uskladiti sa sigurnosnim uvjetima penalne ustanove u kojoj zatvorenik izdržava kaznu zatvora. Što se tiče osposobljavanja za osnovne poslovne i srednjoškolskog obrazovanja za određena zanimanja, izbor je ograničen brojem verificiranih programa i mogućnostima koje neki zatvor ili kaznionica pruža. Najčešće je riječ o osposobljavanju za osnovne poslove u kojima se naglasak stavlja na praktičan dio nastave-ugostiteljsko posluživanje, osnovni poslovi u kuharstvu, poslovi pripremanja jednostavnih jela, drvoprerađivač- stolar, parketar, ratar- povrtlar, operater na računalu, soboslikar- ličioc i slično. Navedeno osposobljavanje se po završetku upisuje u radnu knjižicu, a iz svjedodžbi o završenoj izobrazbi i potvrda o osposobljenosti ne smije ni na koji način biti vidljivo da je ista stečena tijekom izvršavanja kazne zatvora (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Rad zatvorenika

Rad zatvorenika tijekom izdržavanja kazne zatvora je jedan od bitnijih čimbenika rehabilitacije. Kroz proces rehabilitacije očekuju se promjene i napredak u sposobnostima zatvorenika, stoga je rad bitan jer se kroz uključivanje zatvorenika u razne radne aktivnosti omogućuje stjecanje novih stručnih znanja i vještina, novih iskustava, osposobljavanje, što je bitno za tjelesne i društvene potrebe pojedinca. U hrvatskom zatvorskom sustavu jamči se pravo na rad, a prisilan i obavezan rad je zabranjen (Uzelac i sur., 2008), dok je primjerice u austrijskom zatvorskom sustavu rad obavezan, a u Danskoj je također obavezan i zatvorenici od stečene zarade plaćaju troškove svog boravka u zatvoru. Organizacija i način rada u zatvoru ili kaznionici moraju biti što sličniji onima na slobodi kako bi se zatvorenici po izlasku na slobodu što brže i bolje prilagodili i iskoristili stečena znanja i vještine (Damjanović i sur., 2002).

U Hrvatskoj su tijekom 2014. godine zatvorenici bili angažirani na režijskim, odnosno pomoćno- tehničkim poslovima, u zatvorskim radionicama te izvan penalnih ustanova na temelju ugovora s drugim poslodavcem ili kroz nastavljjanje rada kod poslodavca i nastavljjanje obavljanja vlastite djelatnosti. Režijski (pomoćno- tehnički poslovi) koje obavljaju zatvorenici u zatvorima i kaznionicama odnose se na održavanje čistoće i urednosti prostorija unutar ustanova i kruga ustanova, pranje vozila, ličenje, pomoćne poslove u praonicama rublja, u kuhinji, skladištima, zatvorskim radionicama, zatvorskim prodavaonicama itd. Radionice u penalnim ustanovama su organizirane u odjelima za rad i strukovnu izobrazbu zatvorenika. U njima se obavljaju poslovi vezani uz poljoprivredu, održavanje, obradu drva i metala, eksploataciju kamena, ugostiteljstvo, grafičke poslove itd. Zatvorenici se bave i uzgojem hrane za potrebe zatvora i kaznionica (npr. povrće, voće, svježe meso, jaja, mlijeko). Prema ugovorima zatvora i kaznionica s poslodavcima, zatvorenici su sudjelovali u obavljanju pomoćnih poslova utovara i istovara, poslova na preseljenju, pomoćnih građevinskih radova, na održavanju šuma itd. Pritom je prosječna naknada za rad u 2014. godini iznosila 535 kuna za rad u redovnom radnom vremenu, a za redovni rad i rad duži od punog radnog vremena je iznosila 654 kune (Uprava za zatvorski sustav, 2015). Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (čl. 85 st.1), 30% od naknade za rad zatvorenika se odvaja kao obavezna uštedovina i polaže se na banku ili u štedionicu, dok ostatkom naknade za rad zatvorenik slobodno raspolaže, no u skladu s odredbama kućnog reda ustanove (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Ovim postupkom se zatvorenicima po otpustu iz zatvora ili kaznionice osigurava da na raspolaganju imaju vlastita financijska sredstva za početak života na slobodi.

- Organizacija slobodnog vremena

Za rehabilitaciju zatvorenika tijekom boravka u zatvoru od izuzetne je važnosti kvalitetno organiziranje slobodnog vremena. Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (čl. 96) propisano je da kaznionice i zatvori moraju zatvorenicima osigurati prostor i opremu za svrhovito provođenje slobodnog vremena te organizirati razne vrste aktivnosti za zadovoljavanje njihovih tjelesnih, kulturnih i duhovnih potreba (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Zatvorenicima se slobodno vrijeme organizira sukladno mogućnostima zatvora ili kaznionice u likovnim, glazbenim, tehničkim, literarnim, dramskim, novinarskim, informatičkim, debatnim radionicama i slično, a njihov sadržaj se određuje u skladu s pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora. Prema mogućnostima kaznionice ili zatvora, zatvoreniku se može omogućiti i vlastito organiziranje slobodnog vremena (hobi) o vlastitome trošku, ukoliko to ni na koji način ne narušava sigurnost i red unutar ustanove te ukoliko ne ometa druge zatvorenike. Zatvorenicima je omogućen pristup knjižnicama, časopisima, novinama i sl. Penalne ustanove su obavezne za zatvorenike organizirati prigodna (koncerti, predstave, vjerska događanja i sl.) i raznovrsna sportska događanja (nogomet, stolni tenis, šah, košarka i sl.) (Uprava za zatvorski sustav, 2015) te praćenje radijskog i televizijskog programa. Organizaciji slobodnog vremena u zatvoru i kaznionici važno je dati veliku pažnju jer se upravo kroz kvalitetno provedeno slobodno vrijeme kod zatvorenika mogu razviti različite vještine i potaknuti novi interesi za život na slobodi (Damjanović i sur., 2002).

- Dušobrižništvo i vjeroispovijest

Važnu ulogu u rehabilitaciji za neke zatvorenike tijekom boravka u zatvoru ima vjera. Svakome zatvoreniku je prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora omogućeno pravo na vjeroispovijest, korištenje vlastite vjerske literature i stvari za religijsku upotrebu (čl. 94). Ujedno im je omogućeno i kontaktiranje s vjerskim službenicima njihove vjerske zajednice i održavanje vjerskih obreda.

- Priprema za otpust i pomoć nakon otpusta

Najvažniji cilj izvršavanja kazne zatvora je rehabilitacija zatvorenika, odnosno priprema i osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonskim odredbama te društvenim i moralnim pravilima. Navedeni cilj može se postići uključivanjem zatvorenika tijekom boravka

u zatvoru u odgovarajuće stručne postupke i aktivnosti, organizacijom života i rada u ustanovi i izvan nje (Damjanović i sur., 2002).

Pripremanje zatvorenika za izlazak na slobodu počinje dolaskom u zatvor ili kaznionicu. Penalna ustanova u kojoj se nalazi zatvorenik, tijekom izdržavanja kazne ulaže napore i poduzima potrebne mjere kako bi život zatvorenika unutar ustanove tijekom trajanja kazne bio što bliži i sličniji životnim okolnostima na slobodi. Planiranjem tijeka izvršavanja kazne zatvora se kod zatvorenika nastoji potaknuti osjećaj odgovornosti za vlastiti život i postupke. Tijekom izdržavanja kazne zatvora zatvorenike se potiče na održavanje redovitih kontakata i odnosa s obitelji (partnerima, djecom, bliskim osobama) te s tijelima državne vlasti, raznim udrugama i institucijama čija djelatnost obuhvaća uključivanje zatvorenika u život na slobodi nakon izdržavanja kazne zatvora. Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (čl. 164 st. 2) određeno je da se zatvorenik tri mjeseca prije isteka kazne zatvora uključuje u individualni ili grupni rad vezan uz pripremu za otpust iz zatvora ili kaznionice (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Za vrijeme pripreme za otpust, zatvorenik se upoznaje sa svojim pravima i dužnostima po isteku kazne zatvora. Pritom ga se upoznaje s pravima koje može ostvariti u Centru za socijalnu skrb (čl. 165), savjetuje ga se po pitanju traženja posla i zapošljavanja (ukoliko je riječ o nezaposlenoj osobi) te ga se potiče na odgovorno ponašanje u skladu sa zakonima (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Centri za socijalnu skrb daju informacije o pravima i uslugama, a bivši zatvorenici po izlasku na slobodu mogu potražiti pomoć i podršku u prevladavanju komunikacijskih poteškoća, kod utvrđivanja potreba, početne procjene mogućnosti te pomoć pri izboru prava koje nudi sustav socijalne skrbi. Važno je istaknuti socijalnu uslugu savjetovanja i pomoći. Riječ je o usluzi sustavne stručne pomoći kojom se pojedincu pruža pomoć i podrška kako bi prevladao razne poteškoće te kako bi stvorio uvjete za razvoj i očuvanje vlastitih mogućnosti, ali i odgovornog odnosa prema samome sebi, obitelji, a u konačnici i društvu (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

Prema zahtjevu kaznionice ili zatvora, kontaktirat će se nadležni Ured za probaciju koji će biti zadužen za obavljanje poslova pripreme prihvata zatvorenika nakon otpusta iz zatvora. Što se tiče zatvorenika koji izdržavaju kaznu zatvora za počinjena kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, protiv života i tijela ili za kaznena djela s elementima nasilja, kaznionica ili zatvor će obavezno kontaktirati i obavijestiti Službu za podršku žrtvama i svjedocima kako bi se pravovremeno obavijestile žrtve, oštećenici ili njihove obitelji o izlasku počinitelja na slobodu (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

Nakon otpuštanja iz zatvora ili kaznionice, otpušteni zatvorenici se mogu obratiti nadležnome sudu izvršenja radi pružanja pomoći. Nadležni sudac izvršenja surađuje s Centrom za socijalnu skrb (čl. 165), kojem zatim može izdati pismeno rješenje kojim će izreći poduzimanje potrebnih mjera (NN, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13).

Potrebno je poticati kvalitetnu međuresornu suradnju raznih državnih institucija, ali i raznih organizacija civilnog društva koje se bave navedenom kategorijom korisnika kako bi se zadržale promjene postignute tretmanskim postupcima tijekom izdržavanja kazne zatvora te kako bi se spriječila mogućnost recidiva po izlasku na slobodu.

3.2.2 Posebni programi tretmana

Druga razina tretmana zatvorenika odnosi se na specifične skupine zatvorenika, kao što su ovisnici o alkoholu, psihoaktivnim tvarima, počinitelji nasilnih delikata, seksualni prijestupnici i sl. Ovisno o tome koliko su zatvorenici uspješni u sudjelovanju u navedenim programima, ocjenjuje se njihova ukupna uspješnost. Navedeno za sobom povlači pozitivne i negativne posljedice, odnosno nagrade (primjerice, ostvarivanje prava na izlazak, pozive i sl.) te kazne (uskraćivanje određenih pogodnosti i sl.). Cilj posebnih programa tretmana je smanjivanje rizika od ponovnog počinjenja kaznenih djela djelovanjem na dinamičke kriminogene čimbenike (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

Posebni programi tretmana primjenjuju se uglavnom samo s pravomoćno osuđenim osobama, tj. sa zatvorenicima koji se nalaze na izvršavanju kazne zatvora. Provedba posebnih programa s ostalim skupinama zatvorenika (istražni zatvorenici i kažnjenici) otežana je zbog kratkoće boravka u kaznenoj ustanovi, nemogućnosti planiranja tretmana, neizvjesnog trajanja boravka u kaznenoj ustanovi te zbog nedostatka stručnog osoblja za provedbu ovakvih programa i sl. Određuju se zatvorenicima u sklopu pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora te ovisno o procjeni tretmanskih potreba pojedinca i o potrebi za promjenama ponašanja kako bi se naposljetku poboljšala kvaliteta života njih osobno, ali i zajednice u koju se vraćaju nakon izdržane kazne zatvora (Uprava za zatvorski sustav, 2015). Tijekom 2014. godine u hrvatskim zatvorima i kaznionicama provodili su se:

- Tretman ovisnika o drogama
- PORTOs- Prevenција ovisničkog recidiva treningom i osnaživanjem

- Tretman ovisnika o alkoholu
- PRIKIP- Prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja
- ART- Trening kontrole agresivnog ponašanja
- Tretman počinitelja kaznenih djela u prometu
- Tretman osoba oboljelih od PTSP- a
- Zatvorenik kao roditelj (edukativno- razvojni program)
- Trening socijalnih vještina

U nastavku teksta biti će predstavljeni posebni programi tretmana koji se provode u zatvorima i kaznionicama u Hrvatskoj.

- Tretman ovisnika o drogama

Zloupotreba droga predstavlja ozbiljnu prijetnju i problem društvu jer se posljedice negativno odražavaju u svim dijelovima društva. Razna psihoaktivna sredstva postaju sve lakše dostupna svim generacijama, a ponuda na tržištu droga je svakim danom sve veća. Upravo se zbog toga nameće pitanje prevencije i rješavanja ove pojave u današnjem društvu. Društvo je organiziralo različite načine reagiranja na ovu pojavu: utvrđivanje zakonskih regulativa, sankcioniranje počinitelja kaznenih djela vezanih uz zloupotrebu droga, saniranje posljedica zloupotrebe (tretmani ovisnika na društvenom planu i u okviru penalnog sustava) (Videc, 2005). Ovisnici o drogama čine specifičnu skupinu zatvorenika. Dio njih je primarno kriminaliziran, najveći postotak čini kaznena djela kao izravnu ili neizravnu posljedicu ovisnosti (primjerice, krađu kako bi nabavili sredstva za kupnju droge i slično). Stoga je tretman ovisnika u zatvorima i kaznionicama usmjeren na preveniranje ovisničkog i kriminalnog recidiva. Što se tiče uključivanja ovisnika u tretman, obično se uključuju na temelju izrečene sigurnosne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti (Kazneni zakon, čl. 69, st. 1) (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) ili prema preporuci stručnog tima zatvora ili kaznionice nakon provedenog dijagnostičkog postupka u Centru za dijagnostiku u Zagrebu ili tijekom prijema u kaznenom tijelu (Uprava za zatvorski sustav, 2015). Cilj rada s ovisnicima je omogućavanje provođenja učinkovitog tretmana zatvorenika s problemima ovisnostima uz niz stručnih postupaka. Nastoji se postići promjena odnosa prema uzimanju sredstava ovisnosti, oporavak od posljedica uzimanja droga, stjecanje pozitivnih navika, održavanje apstinencije, učvršćivanje odnosa s obitelji i priprema za povratak u zajednicu te priprema za izlazak na slobodu u smislu nastavka liječenja. Jedan

od najvažnijih ciljeva je svakako i uspostavljanje kontakta s institucijama izvan zatvorskog sustava koje se bave tretmanom ovisnika te nastavak liječenja i na slobodi (Videc, 2005).

- Modificirana terapijska zajednica

Tretman ovisnika po principima modificirane terapijske zajednice ima dugu tradiciju u hrvatskom zatvorskom sustavu. Svoje početke bilježi već 1970- tih godina u Kaznionici u Lepoglavi. Modificirana terapijska zajednica odstupa od klasične terapijske zajednice u činjenici da se modificirana terapijska zajednica provodi u zatvorenim uvjetima zatvorskog okruženja s brojnim normama i pravilima (Videc, 2005). Osnovni elementi programa rada kroz terapijsku zajednicu su edukacija zatvorenika, savjetovanje i podrška, strukturiranje dnevnih aktivnosti zatvorenika u skladu s programom, redovite i izvanredne kontrole apstinencije, potpisivanje terapijskog ugovora, razne pogodnosti vezane uz uspješno sudjelovanje u programu, surađivanje sa županijskim službama za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti te s nevladinim udrugama i organizacijama. Modificirane terapijske zajednice provode se u kaznionicama, a u zatvorima se organiziraju klubovi liječenih ovisnika (KLO), koji također sadrže elemente terapijskih zajednica, no zbog specifičnih uvjeta izdržavanje kazne zatvora, zatvorenici se ne može omogućiti struktura dnevnih aktivnosti koje bi bile u skladu s programom. Program vodi terapeut (izvoditelj), a uz njega su uključeni i stručni savjetnik za tretman, liječnik, psihijatar (po potrebi) i drugi članovi timova tretmanskih skupina koji su zaduženi za provođenje općih programa (nastavnici, strukovni učitelji, pravosudna policija) (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- PORTOs- Prevencija ovisničkog recidiva treningom i osnaživanjem

PORTOs je strukturirani program psihosocijalnog tretmana koji se temelji na kognitivno- bihevioralnom pristupu. Uključuje procjenu kriminogenih rizika i potreba te prevenciju recidiva. Provodi se u dvije verzije, duljoj (koja traje 34 tjedna) i u kraćoj verziji (koja traje 17 tjedana), kroz jednu radionicu tjedno u trajanju od 90 minuta. Namijenjen je grupama od 6- 10 zatvorenika. Obuhvaća pet faza: 1. faza- pripremna faza; 2. faza- faza edukacije, introspekcije i poticanja promjene životnog stila; 3. faza- faza razvoja vještina i osnaživanja za promjenu; 4. faza- prevencija recidiva i 5. faza- završetak programa, povratne informacije i evaluacija programa. Do kraja 2014. godine proveden je kao pilot program u Kaznionici u Lepoglavi i u Kaznionici u Požegi (Odjel za zatvorenice). Rezultati evaluacije pilot faze programa pokazale su da je došlo do pozitivnih promjena u gotovo svim ispitivanim

područjima i program je procijenjen kao uspješan, a zatvorenici i zatvorenice koji su sudjelovali bili su izuzetno zadovoljni (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Posebni program tretmana ovisnika o alkoholu

Tretman ovisnika o alkoholu namijenjen je zatvorenicima kod kojih je alkohol prepoznat kao kriminogeni faktor. S obzirom na povezanost ovisnosti o alkoholu i rizika od ponovnog počinjenja kaznenih djela, ovaj program uvršten je kao ključni dio pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora. Uključuju se zatvorenici kojima je sud izrekao sigurnosnu mjeru obaveznog liječenja od alkohola, zatvorenici kojima je u postupku dijagnostike od strane Centra za dijagnostiku utvrđena ovisnost o alkoholu. Stručni tim kaznenog tijela u kojem se zatvorenik nalazi također može odlučiti o tome kojim zatvorenicima je ovaj program potreban. Tretman se, ovisno o mogućnostima zatvora ili kaznionice, provodi individualno ili grupno. Osim voditelja programa (viši stručni savjetnik za tretman), u program su uključeni i liječnik opće prakse, psihijatar, a po potrebi i drugi članovi tima tretmanske skupine, kao što su strukovni učitelji, nastavnici, pravosudna policija. Kako bi se zadržale stečene promjene tijekom tretmana u zatvoru ili kaznionici, zatvorenici se po izlasku na slobodu trebaju uključivati u klubove liječenih alkoholičara (KLA) prema mjestu boravišta ili prebivališta, kako bi se suzdržali od ponovne konzumacije alkohola uz podršku i pomoć drugih članova grupe s istim iskustvom (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- PRIKIP- Prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja

Program PRIKIP (Prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja) temelji se na elementima kognitivno- bihevioralne terapije. Cilj programa je smanjenje recidivizma kod počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa te priprema zatvorenika za reintegraciju u zajednicu po izlasku iz zatvora. Obuhvaća muške punoljetne zatvorenike koji pokazuju poteškoće s kontrolom seksualnog nagona. Program provodi voditeljski par u trajanju od 10 mjeseci, a u skupini je 8 do 12 zatvorenika. Ovaj program pokazuje visoku učinkovitost i ima pozitivne efekte na zatvorenike (Mužinić, Vukota, 2010).

- Tretman agresivnih delikata

U dijelu tretmana nasilnih počinitelja u zatvorskom sustavu primjenjuje se ART (Trening kontrole agresivnog ponašanja) te individualni i grupni psihosocijalni tretman za osobe kojima je izrečena sigurnosna mjera obaveznog psihosocijalnog tretmana (čl. 70 Kaznenog zakona) (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15). ART je poseban program tretmana namijenjen počiniteljima kaznenih djela s elementima nasilja te počiniteljima koji imaju poteškoće u kontroli agresivnog ponašanja. Zatvorenici se u program uključuju na temelju procjene i preporuke stručnog tima Centra za dijagnostiku ili stručnog tima u zatvoru ili kaznionici. Cilj programa je smanjiti vjerojatnost za počinjenje nasilnog kaznenog djela i smanjivanje vjerojatnosti pojave raznih oblika agresivnih ponašanja u zatvoru ili kaznionici i nakon izlaska na slobodu. Programom su obuhvaćeni trening socijalnih vještina, kontrola ljutnje i razvoj moralnog rezoniranja. Program vode stručni provoditelji u malim grupama zatvorenika, dva puta tjedno u trajanju od 10 tjedana (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Tretman počinitelja kaznenih djela u prometu

Program „Vozač- čimbenik sigurnosti u prometu“ provodi se u hrvatskom zatvorskom sustavu za punoljetne zatvorenike koji su osuđeni za kaznena djela iz prometa i koji uglavnom imaju izrečenu sigurnosnu mjeru zabrane upravljanja motornim vozilom. Osobe koje su osuđene na kaznu zatvora zbog počinjenog kaznenog djela u prometu obično nisu visoko kriminalizirane i visoko rizične, pa zatvorsku kaznu često izdržavaju u poluotvorenim i otvorenim uvjetima. Program u sebi sadrži znanja o vožnji i poznavanje prometnih pravila, a cilj mu je i da kod zatvorenika osvijesti doživljavanje i ponašanje vezano uz vožnju. Program „Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“ nastoji svim zainteresiranim zatvorenicima putem grupnog rada pružiti interesantan i koristan program u kojem će se zatvorenici kroz diskusiju i razmjenu vlastitih iskustava podsjetiti što su naučili u autoškoli i osvijestiti rizike koji su prisutni svaki put kada sjednu u automobil (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Tretman osoba oboljelih od PTSP- a

Ovaj poseban program tretmana namijenjen je zatvorenicima hrvatskim braniteljima, koji pokazuju izražene simptome PTSP-a. Unatoč vremenu koje je prošlo od Domovinskog rata, oni predstavljaju značajnu skupinu u hrvatskim zatvorima i kaznionicama. Navedeni poremećaj uzrokuje poteškoće u svakodnevnom funkcioniranju oboljelih osoba što može dovesti do rizičnih i prijetućih ponašanja za vrijeme izdržavanja kazne zatvora. Program se

temelji na stručnoj podršci službenika tretmana, kako bi se zatvorenici lakše prilagodili na uvjete prilikom izdržavanja kazne zatvora te im se pruža savjetovanje i pomoć oko rješavanja problema vezanih uz ostvarivanje prava s obzirom na status branitelja. Može se provoditi individualno ili grupno. Uključivanje u program je dobrovoljno, zatvorenik o uključivanju odlučuje sam, a osnovni kriteriji za uključivanje su činjenica da je hrvatski branitelj te da mu je dijagnosticiran PTSP (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Zatvorenik kao roditelj

Program „Zatvorenik kao roditelj“ nastao je kao potreba za daljnjim provođenjem programa za podizanje roditeljskih kompetencija za koji su interes pokazali zatvorenici, ali i službenici kaznenih tijela, nakon što više nije bilo moguće provođenje programa „Odgovorno roditeljstvo“ od strane obiteljskih centara. Ovaj program nudi stjecanje novih znanja koja zatvorenici mogu primjenjivati na odgoj vlastite djece, preispitivanje vlastitih stavova i uvjerenja te poboljšanje komunikacijskih vještina i vještina grupnog rada. Provodi se u dva ciklusa, od kojih se svaki sastoji od 14 radionica u trajanju po 60 minuta. Po završetku programa zatvorenici dobivaju potvrde, uvjerenja o sudjelovanju u programu (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

- Trening socijalnih vještina

Jedan od najučinkovitijih pristupa učenju socijalnih vještina je trening socijalnih vještina. Kroz ovaj program treniraju se socijalne vještine zatvorenika. Aktivnim sudjelovanjem zatvorenika u programu, kroz 16 radionica razvijaju i poboljšavaju vlastito samopoštovanje, samokontrolu, poštovanje prava drugih i razvijanje osjećaja odgovornosti za vlastite postupke, sposobnosti donošenja odluka, mirno rješavanje problema i sukoba, kreativnost i kritičko mišljenje, komunikaciju i interpersonalne vještine, samosvijest i empatiju, sposobnost prepoznavanja i izražavanja emocija te odgovarajuće reagiranje u stresnim situacijama. Ovakav trening pozitivno utječe na disciplinu unutar zatvorskog sustava te samim time ujedno olakšava tijek kazne. Svojim sadržajima uvelike doprinosi postizanju svrhe izvršavanja kazne zatvora, odnosno pripremi zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima (<https://pravosudje.gov.hr/vijesti/edukacija-sluzbenika-zatvorskog-sustava-za-provedbu-treninga-socijalnih-vjestina-jus-tsv/11296>. Pristupljeno: 29. srpnja 2016. godine).

3.3 Suradnja s institucijama i organizacijama civilnog društva

Zatvorski sustav u svom radu surađuje s različitim institucijama i organizacijama civilnog društva kako bi se podigla kvaliteta provođenja pojedinačnog plana izvršavanja kazne zatvora. Planiranjem i razvojem strukturiranih programa tretmana i suradnjom sa širokom mrežom institucija i partnera u zajednici širi se i dostupnost resursa i sadržaja, što dovodi do kvalitetnijeg rada sa zatvorenicima. Prema izvješću Uprave za zatvorski sustav (2015), tijekom 2014. godine zatvorski sustav je ostvario suradnju u tretmanu i poslijepenalnom prihvatu zatvorenika s različitim udrugama čiji programi pokrivaju različita područja rada:

- rad s ovisnicima- Udruga „Terra“; Udruga „Institut“; Udruga „Stijena“; Udruga „Ne-ovisnost“; Dom za ovisnike Zajednica Susret; Udruga „Ćakula kroz život“; „Udruga za kreativni socijalni rad“; Udruga „Huloh- Hepatos“; Udruga „Thera“; Klubovi liječenih alkoholičara
- psihosocijalna podrška, duhovna obnova, osobni rast i razvoj- Udruga „Korak nade“; Udruga „Krišna“; Udruga „Knjiga nad knjigama“; Centri za hagioterapiju u Splitu i Šibeniku; Caritas dubrovačke županije
- restorativna pravda i rehabilitacija- „Udruga obitelji osoba stradalih u prometu“
- podizanje stručne osposobljenosti i razine zapošljavanja nakon izlaska iz zatvora/ kaznionica- Udruga „Pet Plus“; Udruga „RODA“; „Udruga za kreativni socijalni rad“
- kreativni razvoj, razvoj znanja i vještina- Udruga „Skribonauti“; Udruga „Deša“.

Uz ove udruge, na području tretmana ovisnika o drogama i dalje se nastavlja suradnja s županijskim centrima za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti te s organizacijama civilnog društva. Zatvorenike se povezuje s navedenim centrima tijekom izdržavanja kazne zatvora i u njima zatvorenici nastavljaju tretman i nakon izlaska na slobodu. Što se tiče rada s ovisnicima o alkoholu, tretman je već tradicionalno vezan uz rad Klubova liječenih alkoholičara, s kojima se zatvorenici povezuju tijekom izdržavanja kazne zatvora i u kojima zatvorenici nastavljaju tretman i po izlasku iz zatvora (Uprava za zatvorski sustav, 2015).

3.4 Suradnja s lokalnom zajednicom

Kako bi se zatvorenici osposobili za život na slobodi i kako bi se unaprijedio rad, ostvaruje se suradnja zatvora i kaznionica s lokalnom i regionalnom zajednicom na čijem području se nalazi njihovo sjedište. Riječ je o suradnji koja se prvenstveno odnosi na organizaciju rada zatvorenika i na poboljšanje standarda izvršavanja kazne zatvora. Što se tiče suradnje s lokalnom zajednicom, bitno je istaknuti činjenicu kako su penalne ustanove obično usmjerene na lokalne zajednice i njihove institucije zbog organizacijskih aktivnosti i funkcioniranja ustanova. Suradnjom s lokalnim zajednicama doprinosi se informiranju i promjeni percepcije društva o zatvorenicima, kako bi se smanjila stigmatizacija po izlasku na slobodu te kako bi zatvorenici ostvarili bolje šanse za reintegraciju u društvo. U suradnju su uključene policijske postaje, zdravstvene i obrazovne institucije, općinska tijela, centri za socijalnu skrb, kulturne institucije i sl. Zatvorski sustav se time otvara međuresornoj, međusektorskoj i međunarodnoj suradnji (Uprava za zatvorski sustav, 2015). Planiranjem različitih aktivnosti stvaraju se uvjeti za bolje prihvaćanje zatvorskog sustava i samih zatvorenika u lokalnim zajednicama, čime se zatvorenicima daje šansa za ostvarivanje normalnog života na slobodi.

3.5 Tretman žena tijekom izdržavanja kazne zatvora

Zatvorenice, odnosno žene koje se nalaze na izdržavanja zatvora čine mali postotak u ukupnoj zatvoreničkoj populaciji. Obično je riječ o udjelu manjem od 10% u ukupnoj broji (Snell, Morton, 1994; Morash i sur., 1998; Cameron, 2001; prema Šućur, Žakman- Ban, 2004) osoba koje se nalaze na izdržavanja kazne zatvora. Žene se obično veže uz počinjenje imovinski delikata, no primijećen je porast broja kaznenih djela s elementima nasilja te kaznenih djela vezanih uz zlouporabu droga. Tijekom boravka u zatvoru pred ženama su drugačiji izazovi i poteškoće nego pred muškarcima, zbog specifičnih potreba, počinjenog kaznenog djela, obitelji i sl. Tretmansi programi za žene obično su se temeljili na podacima o muškome kriminalitetu, no važno je napomenuti kako ženski kriminalitet ima svojih osobitosti koje treba uzeti u obzir prilikom planiranja tretmana žena u zatvorima i kaznionicama. Kaznena djela koja su počinile žene obično su vezana uz obiteljsko, intimno područje života. Razlozi za počinjenje kaznenih djela su siromaštvo, razni oblici ovisnosti i zlostavljanja. Često je riječ o ženama koje su i same

bilo zlostavljane i žrtve te samim time često imaju i znatno više psiholoških i psihijatrijskih poremećaja. Navedeno upućuje na potrebu za planiranjem tretmana koji će biti usmjeren na pomoć ženama prilikom oporavka od traumatskih iskustava. Tretman žena mora biti prilagođen specifičnim životnim iskustvima te fizičkim, zdravstvenim, psihičkim i socijalnim potrebama zatvorenica (Jadrešin, Mustapić, 2014).

Prilikom planiranja i organizacije tretmana žena u zatvorskom sustavu, uz sam sadržaj programa potrebno je obratiti pozornost i na kontekst u kojem se program odvija. Okolina u kojoj se program provodi mora biti sigurna (odsutnost bilo kojeg oblika nasilja i prijeteceg ponašanja), potrebno je poticati povezanost s drugim zatvorenicama radi međusobne potpore i osnaživanja. Tretmanske intervencije namijenjene ženama u zatvorskom sustavu moraju biti usmjerene na kognitivnu, bihevioralnu i afektivnu razinu. Od velike važnosti za žene tijekom izdržavanja kazne zatvora je i sudjelovanje u radnim procesima, kako bi se na temelju stečenih vještina i iskustava uspješnije radno integrirale po izlasku na slobodu. Rad ujedno pomaže i kod prilagođavanja na zatvorsku okolinu, skraćuje vrijeme tijekom boravka u zatvoru ili kaznionici te omogućuje stjecanje radnih navika i novih sposobnosti. Zatvorenice rado sudjeluju u obrazovnim programima, a motivi su obično konstruktivno iskorištavanje vremena u zatvoru, stjecanje novih i poboljšanje starih znanja i vještina, izbjegavanje opasnih situacija u okolini, osobni rast i razvoj, razvoj samopoštovanja sl., što može utjecati na smanjenje stope recidivizma po izlasku na slobodu. Rehabilitacija žena u zatvorskom sustavu predstavlja drugačiju fizičku i socijalnu organizaciju svakodnevnog života. Žene imaju drugačije stavove od muškaraca po pitanju interpersonalnih odnosa, kućnog reda, nagrađivanja i kažnjavanja. Često imaju bolje razvijene socijalne veze unutar i izvan zatvorskog sustava te su u boljem odnosu s osobljem nego zatvorenici. Zatvorenice pokazuju više interesa za kvalitetnije interpersonalne odnose, otvorenu komunikaciju, izražavanje osjećaja nego zatvorenici. Osoblje koje radi sa ženama u zatvorskom sustavu trebalo bi pokazivati određene vještine kao što su aktivno slušanje, strpljenje prilikom objašnjavanja pravila i očekivanja, svjesnost o emocionalnoj dinamici te spremnost na pravedno reagiranje (Šućur, Žakman- Ban, 2004).

3.6 Razlozi neuspjeha penološkog tretmana

Postoje različiti razlozi za neuspješnost penološkog tretmana. Tretman zatvorenika u zatvorskom sustavu nije točno određen, standardiziran postupak da bi se mogli unaprijed predvidjeti svi potencijalni učinci na sudionike u tretmanu. Programi tretmana nisu dovoljno

različiti da bi se njima uspjele zadovoljiti sve tretmanske potrebe zatvorenika. Ujedno ne postoji dovoljan izbor mjernih instrumenata za praćenje promjena do kojih dolazi tijekom izvođenja programa, a problemi postoje i s metrijskim svojstvima postojećih instrumenata (Mejovšek, 1986; prema Mejovšek, 2004). Prilikom planiranja, izrade i provođenja programa tretmana nedovoljno se koriste povratne informacije o učincima koje je tretman imao na sudionike. Problem je i u činjenici da zatvorenici tretman doživljavaju kao nešto što im je nametno, što uvelike može utjecati na njihovu motivaciju za sudjelovanjem i aktivnim radom. Zatvorenici često sudjeluju u programima tretmana samo radi vlastite koristi, kao što je stjecanje raznih pogodnosti, više uspješnosti itd. Tretman u zatvorskom sustavu odvija se u neprirodnom okruženju u kojem su zatvorenici svakodnevno izloženi raznim deprivacijama, a problematična je i konfliktna uloga zatvora i kaznionica kao ustanova koje istovremeno kažnjavaju i rehabilitiraju zatvorenike. Često i nedovoljno educirano osoblje te osoblje pod povećanim profesionalnim stresom (tzv. burn-out sindrom), uz nedovoljno zalaganje nepovoljno utječe na ishode tretmana, pa je tretman manjkav ili u potpunosti izostaje (Cuculić, 2006). Nedostatak stručnog osoblja određenih profila predstavlja veliki problem prilikom provođenja programa tretmana. Jedan od najvećih problema je i nedostatak resursa, kao što su materijalni i prostorni resursi (prenapućenost). Po izlasku na slobodu, problem predstavlja i nedovoljan angažman društva i nadležnih službi u socijalnoj okolini u koju se zatvorenik vraća (Mejovšek, 2002).

3.7 Primjeri programa tretmana u zatvorskom sustavu u svijetu

Analizom čimbenika koji doprinose uspješnoj društvenoj reintegraciji bivših zatvorenika, Seiter i Kadela (2003) došli su do zaključka kako su učinkoviti oni programi koji su usmjereni na stjecanje i poboljšavanje radnih vještina zatvorenika te programi liječenja ovisnosti o drogama jer je dokazana manja stopa recidiva, manja vjerojatnost od ponovnog uhićenja i kršenja probacije na slobodi. Učinkovitima su se pokazali i obrazovni programi, no kod njih nije dokazano da smanjuju recidiv, no sudjelovanjem u ovome tipu programa povećava se vjerojatnost zapošljavanja po izlasku na slobodu (Seiter i Kadela, 2003; prema Maloić i sur., 2015). Listwan, Culler i Latessa (2006) potvrdili su kako su programi usmjereni na obrazovanje zatvorenika i pronalazak posla po otpustu potrebni i učinkoviti, no istraživanjima se pokazalo kako im je učinkovitost smanjena ukoliko rad sa zatvorenicima ne uključuje i razumijevanje posljedica ponašanja i rad na prosocijalnom ponašanju. Kako bi se po izlasku na slobodu

zatvorenici mogli nositi s različitim poteškoćama, potrebno je s njima i tijekom izvršavanja kazne zatvora raditi na vještinama nošenja sa stresom, različitim tehnikama rješavanja problema, donošenja odluka, planiranja, postavljanja ciljeva, upravljanjem i organiziranjem slobodnog vremena i sl. (Listwan i sur., 2006; prema Maloić i sur., 2015). Stoga su u daljnjem tekstu prikazani programi „Stay'n Out“, koji je namijenjen osuđenim ovisnicima te program „The Inmate Placement Program“, koji se bavi pripremanjem zatvorenika za traženje posla po izlasku iz zatvora. Kao što je već prije navedeno, žene u zatvorima i kaznionicama zauzimaju malen udio u ukupnoj brojci zatvorenika, a programi koji se provode tijekom izvršavanja kazne zatvora obično nisu u potpunosti pripremljeni za zatvorenice, stoga će biti prikazan i program „P. A. C. T.“ („The Parent And Children Together“), namijenjen ženama koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i njihovoj djeci.

- **„Stay'n Out“ program, New York**

„Stay'n Out“ program jedan je od najpoznatijih programa osuđenih ovisnika u Sjedinjenim Američkim Državama. Pokrenut je 1989. godine u državi New York. Ispočetka je bio namijenjen osuđenima koji su dobili uvjetni otpust na dvije godine, a kasnije su se s promjenom kriterija uključili i osuđenici koji su imali šest do dvanaest mjeseci do prvog uvjetnog saslušanja. Programom se nastoji smanjiti mogućnost ponovnog činjenja kaznenih djela tako da se zatvorenicima pomaže u rješavanju problema s drogom i na drugim područjima života. Tijekom rane faze programa fokus je na sudionikovim potrebama i problemima. Program se nastoji u potpunosti prilagoditi sudionicima i njegovim potrebama kroz individualan pristup. Za vrijeme trajanja tretmana zatvorenici se uključuju u poslove koji ne nose veliku odgovornost, a s vremenom se mogu baviti i odgovornijim poslovima ukoliko su aktivno uključeni u program. Grupni rad stavlja fokus na područje samodiscipline, samopoštovanja, poštovanja i autoriteta te prihvaćanja pomoći kod pojedinca. Prema evaluaciji programa, optimalno trajanje tretmana je devet do dvanaest mjeseci. Zatvorenici koji su sudjelovali u ovome programu pokazuju nižu stopu recidiva te su duže apstinirali od konzumacije droga u usporedbi sa zatvorenicima koji nisu bili uključeni (Doležal, Jandrić, 2002).

- **The Inmate Placement Program**

Program je pokrenut 2002. godine na inicijativu američkog Federal Bureau of Prisons s ciljem ispunjavanja praznine u postojećem sustavu. Naime, postojali su razni programi za stručno osposobljavanje za obavljanje određenih poslova, no nedostajala je pomoć kako bi se zatvorenicima olakšao prijelaz iz zatvorskog sustava na slobodu. Zatvorenicima je bila potrebna pomoć oko osnovnih stvari kao što je početak traženja posla, kako participirati na razgovoru za posao i artikulirano pričati, kako pripremiti životopis ili kako se primjereno odjenuti. Ovaj program sastoji se od sedam komponenti: održavanje „lažnih“ intervjua za posao (zatvorenici sudjeluju u intervjuu za posao koji služi kao trening i priprema, na temelju njega vježbaju te dobivaju povratne informacije od voditelja), intenzivan trening zatvorenika koji će ih pripremiti za sudjelovanje na tržištu rada, traženje slobodnih radnih mjesta kod poslodavaca, osnivanje centara koji će pružati informacije zatvorenicima o poslovima i zapošljavanju, pokretanje postupaka u zatvorskoj upravi kako bi se aktivnosti programa nastavile i poboljšavale, trening osoblja koje će voditi program i priprema izvješća o programu. Program je u potpunosti dobrovoljan za zatvorenike. Edukacija zatvorenika u ovome programu traje otprilike između 14 i 25 sati. Tijekom tih edukacija zatvorenici uče kako napisati životopis i molbu za posao, uče o osnovnim vještinama, kao što je održavanje izgleda (odjeća, obuća, kosa i sl.) te kako se nositi s pitanjima o vlastitoj zatvoreničkoj prošlosti. Zatvorenici pokazuju zadovoljstvo sudjelovanjem u programu te prepoznaju njegove koristi u okviru priprema za život na slobodi (Pavis, 2002).

- **The Parent and Children Together (P.A.C.T.)**

P.A.C.T. je program namijenjen roditeljima i djeci u ženskome zatvoru u Južnoj Dakoti. Riječ je o programu produženih posjeta za zatvorenice koje su majke i za njihovu djecu. Program nastoji omogućiti majkama koje su u zatvoru da ih maloljetna djeca osim redovitih posjeta, posjećuju i jedan dodatan vikend u mjesecu. Svrha češćih posjeta djece je smanjenje stresa kod majke u zatvoru i ostatka obitelji zbog razdvojenosti, stvaranje jače veze između majke i djeteta, bolje razumijevanje majčinske uloge te samim time majka ima mogućnost barem djelomično preuzeti odgovornost o djeci. Program pomaže majkama da po izlasku iz zatvora ponovno preuzmu skrb nad svojom djecom. Sudjelovanje u programu mora potvrditi koordinator programa, a u posjetu smije doći maksimalno dvoje djece istovremeno. Zatvorenice pokazuju bolju povezanost s djecom, jačaju kvalitetnije veze s ostatkom obitelji i po izlasku na slobodu lakše ponovno preuzimaju skrb i odgovornost nad djecom

(http://www.cdcr.ca.gov/Adult_Operations/FOPS/Community_Prisoner_Mother_Program.html). Pristupljeno: 30. srpnja 2016. godine).

Navedeni programi pokazali su se učinkovitima kod zatvorenika jer djeluju upravo na onim područjima života zatvorenika gdje postoje povećane potrebe i poteškoće: liječenje od ovisnosti (s ciljem izlječenja, apstinencije od sredstava ovisnosti, normaliziranja života na slobodi), pronalaska posla (kako bi zatvorenici po izlasku na slobodu uz primjenu stečenih vještina mogli tražiti posao, zaposliti se i ostvarivati prihode za pokrivanje osnovnih životnih troškova) te na području održavanja veze s obitelji (ukoliko zatvorenici imaju obitelj i djecu). Ukoliko zatvorenici tijekom boravka u zatvoru steknu potrebne vještine nošenja s problemima i rješavanja problema, uz pomoć i podršku tretmanskog osoblja u instituciji, uz podršku organizacija na slobodi i uz potporu obitelji moguće je nastaviti normalan život na slobodi bez ponovnog počinjenja kaznenih djela.

4. POSLIJEPENALNI PRIHVAT

Nakon izlaska iz zatvora ili kaznionice osobe se obično vraćaju u istu sredinu, u kojoj često vladaju jednaki (pozitivni ili negativni) utjecaji. Tijekom izdržavanja kazne zatvora, zatvorenici kroz tretman rade na promjeni vlastitog ponašanja i stavova pa se povratkom u zajednicu u kojoj vladaju negativni društveni utjecaji dodatno otežava mogućnost kvalitetne socijalne reintegracije i života na slobodi u skladu sa zakonima. Određeni dio osoba unatoč pripremama za život na slobodi još uvijek nije u stanju oduprijeti se negativnim procesima i utjecajima, što naposljetku dovodi do recidiva. Poslijepenalni prihvata stoga predstavlja jedan oblik prevencije kriminaliteta jer se njime obuhvaćaju postupci prema osobama otpuštenim iz zatvora ili kaznionica kako bi im se omogućila kvalitetna socijalna reintegracija (Mikšaj, 1982).

Većini zatvorenika nakon izlaska na slobodu probleme stvara stigmatizacija od okoline, što može dovesti do ometanja reintegracije u društvo. Stigmatizacija bivših zatvorenika na slobodi može prouzročiti velike probleme sa samopoštovanjem i samopouzdanjem, slabljenje socijalnih veza te probleme fizičkog i psihičkog zdravlja. Osim povlačenja i osjećaja srama, bivši zatvorenici na stigmatizaciju mogu reagirati i nasiljem, no s druge strane ti negativni osjećaji mogu odvratiti osobe od počinjenja novih kaznenih djela. Potrebno je informirati i educirati javnost o položaju i potrebama bivših zatvorenika te o načinima na koje im mogu pomoći i pružiti podršku, kako bi se izbjegle moguće negativne posljedice stigmatizacije (Chui, Cheng, 2013).

Izlazak iz zatvora predstavlja veliki izazov po pitanju socijalne integracije, odnosno ponovnog povezivanja s obitelji, rješavanja problema smještaja i stanovanja te samog opstanka na slobodi. Stariji bivši zatvorenici te oni s poviješću mentalnih bolesti i raznih oblika ovisnosti imaju najviše poteškoća sa socijalnom integracijom, povezanost s obitelji je najslabija, smještaj je nesiguran te teško pronalaze posao. Materijalna nesigurnost u kombinaciji s prilagođavanjem na život na slobodi stvara stres zbog prijelaza koji nepovoljno utječe na stvaranje i održavanje socijalnih veza. Postajanje članom zajednice nakon izlaska iz zatvora je proces socijalne integracije. Ulazak u zajednicu uključuje puno više od samog života u nekom mjestu. Biti članom neke zajednice znači stvaranje socijalnih veza s drugim članovima i preuzimanje niza određenih uloga. Prvi koraci pri uključivanju u zajednicu su pronalaženje mjesta za život (smještaj), stjecanje sredstava za život, stvaranje obiteljskih i prijateljskih veza itd. Nemogućnost stjecanja i održavanja svega navedenog ostavlja bivše zatvorenike na margini društva, što može dovesti do činjenja novih kaznenih djela zbog egzistencijalnih razloga. Stoga

potpora obitelji, osiguran smještaj, pomoć zajednice i zapošljavanje imaju ključni ulogu kod normalizacije života po izlasku iz zatvora (Western i sur., 2015).

4.1 Stavovi javnosti prema bivšim zatvorenicima

Istraživanjem koje su proveli Mikšaj-Todorović i Buđanovac (2000) ispitalo se javno mišljenje o prijestupnicima i rehabilitaciji u Hrvatskoj. Cilj istraživanja bilo je utvrđivanje strukture i smjera stavova javnosti o prijestupnicima i rehabilitaciji, u odnosu na spol, dob, stupanj obrazovanja i urbanizacijsku razinu ispitanika. Do tada, to je bilo prvo istraživanje vezano uz stavove javnosti prema zatvorenicima i bivšim zatvorenicima u Hrvatskoj. Dobiveni rezultati pokazuju kako populacija ima pozitivne stavove prema bivšim zatvorenicima i prema rehabilitaciji. Što se tiče stavova u odnosu na spol, dob, stupanj obrazovanja i urbanizacijsku razinu sudionika, pokazalo se kako muškarci, mlađe osobe, educiranije osobe i osobe iz većih gradova imaju pozitivnije stavove (Mikšaj- Todorović, Buđanovac, 2000).

Lotar, Kamenov i Lebedina Manzoni (2010) provele su istraživanje koje se bavilo spolnim razlikama u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela. Cilj istraživanja bilo je utvrditi postoje li razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela s obzirom na spol sudionika i počinitelja. Ispitivane su razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela muškog i ženskog spola, razlike u stavovima prema počiniteljima i počiniteljicama, slika javnosti o počiniteljima i počiniteljicama te socijalna distanca prema njima. Rezultati su pokazali kako sudionici imaju pozitivnije stavove i stereotipe prema ženama koje su počinile kazneno djelo, a socijalna distanca sudionika je manja prema ženama, nego prema muškarcima koji su počinili kazneno djelo. Za razliku od muškaraca, žene pokazuju negativnije stavove prema počiniteljima i počiniteljicama kaznenih djela (Lotar i sur., 2010). Iz navedenog je vidljivo da postoji potreba za informiranjem članova zajednice s negativnim stavovima prema počiniteljima i počiniteljicama.

4.2 Izlazak iz zatvora i kaznionica

Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (čl. 166 st. 1), zatvorenike se iz kaznionice ili zatvora otpušta nakon izdržane kazne zatvora ili po odluci o uvjetnom otpustu, pomilovanju

ili oprost. Kaznionica ili zatvor će u roku od 24 sata obavijestiti suca izvršenja i tijelo nadležno za vođenje kaznene evidencije o otpustu zatvorenika (čl. 166 st. 3) (NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13).

Uvjetni otpust određen je Kaznenim zakonom (čl. 59) i Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (Glava XXIV). Navedenim zakonima uređeni su uvjeti i način otpuštanja zatvorenika na slobodu s izdržavanja kazne zatvora prije njenog isteka (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15; NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Prema Kaznenome zakonu, sud može zatvorenika otpustiti s izdržavanja kazne zatvora ako je izdržao najmanje jednu polovinu kazne na koju je osuđen, no ne manje od tri mjeseca te ukoliko se osnovano očekuje da pritom neće počiniti kazneno djelo i ako pristaje na uvjetni otpust. Postupak uvjetnog otpusta započinje prijedlogom za uvjetni otpust (čl. 158, NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13), kojeg mogu podnijeti zatvorenik, njegov opunomoćenik, članovi obitelji uz pristanak zatvorenika te državni odvjetnik. Prijedlog se podnosi sucu izvršenja nadležnog županijskog suda koji, ukoliko prihvati prijedlog, zakazuje sjednicu vijeća za uvjetni otpust. Moguće je i pokretanje postupka uvjetnog otpusta po službenoj dužnosti (čl. 158.a st.1, NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13). Pritom upravitelj zatvora ili kaznionice sucu izvršenja dostavlja prijedlog za uvjetni otpust s izvješćem o tijeku izdržavanja kazne zatvora i mišljenjem u roku od mjesec dana prije izdržane tri četvrtine kazne na koju je zatvorenik osuđen. Prilikom odlučivanja o prijedlogu uvjetnog otpusta (čl. 59 st. 2, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15), uzima se u obzir ličnost zatvorenika, ranija osuđivanost i život, postoji li protiv njega neki drugi kazneni postupak u tijeku, kakav je njegov odnos prema počinjenome kaznenom djelu i prema žrtvi, uspješnost primjene pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, je li došlo do promjene ponašanja nakon počinjenog kaznenog djela ili će do promjene doći tijekom primjena mjera nadzora za vrijeme uvjetnog otpusta, uzimaju se u obzir i životne okolnosti i spremnost na uključivanje u život na slobodi. Puštanjem zatvorenika na uvjetni otpust započinje vrijeme provjeravanja koje odgovara kazni zatvora koja nije izdržana (čl. 60 st. 1, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15). Prilikom puštanja na uvjetni otpust, moguće je određivanje jedne ili više posebnih obveza i zaštitni nadzor na slobodi. Može doći do opoziva uvjetnog otpusta (čl. 61 st. 1, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) ukoliko osuđenik počinu jedno ili više kaznenih djela ili ako tijekom provjeravanja ne izvrši ili izbjegava posebne mjere koje su mu određene ili ukoliko ustrajno izbjegava provođenje zaštitnog nadzora. Sud određuje zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu kada procijeni da je pojedincu potrebna pomoć, vođenje i

nadzor nadležnog tijela za probaciju kako ne bi činio kaznena djela i kako bi se reintegrirao u zajednicu (čl. 64 st. 2, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15).

Pomilovanje osuđenim osobama za kaznenopravne sankcije izrečene od strane sudova u Republici Hrvatskoj ili koje se izvršavaju u Republici Hrvatskoj daje predsjednik države. Pomilovanjem se određenoj osobi daje potpuni ili djelomični oprost od izvršenja kazne zatvora, a postupak pomilovanja pokreće se molbom za pomilovanje koju je moguće podnijeti nakon pravomoćnosti osude (Zakon o pomilovanju, NN 175/03).

Odlukom o općem oprost u daje se opći oprost osobama koje su lišene slobode zbog počinjenih kaznenih djela u agresiji, oružanoj pobuni ili oružanim sukobima u Republici Hrvatskoj te se odlukom suda puštaju na slobodu (Zakon o općem oprost, NN 80/96).

4.3 Poslijepenalni prihvrat

Strukturirani programi u koje se zatvorenici uključuju tijekom izvršavanja kazne zatvora pripremaju zatvorenike na različitim područjima života za izlazak na slobodu i socijalnu reintegraciju. No unatoč pripremama, potreban je određen period prilagodbe na vanjski svijet, osobito nakon duljih zatvorski kazni. Po samome izlasku na slobodu, otpušteni zatvorenici suočavaju se s nizom osobnih i birokratskih problema, kao što su procedure i zahtjevi nakon otpusta (kome se moraju javiti, što sve trebaju obaviti, obveze koje moraju ispuniti, mjere kojih se moraju pridržavati i sl.), zapošljavanje (kako i gdje tražiti posao, kako napisati životopis i molbu, kako se prijaviti na natječaj za posao, gdje dobiti potrebne informacije i pomoć i dr.), kako upravljati financijama (troškovi života, mjesečni prihodi i rashodi), pronalaženje adekvatnog smještaja, nastavak liječenja (liječenje bolesti, liječenje raznih oblika ovisnosti i sl.), koje resurse im može pružiti zajednica u koju se vraćaju (udruge, organizacije i sl.) itd. Zapošljavanje predstavlja važan preduvjet uspješne reintegracije u društvenu zajednicu. Pronalaskom posla i ostvarivanjem prihoda bivši zatvorenici mogu ostvariti uspjehe i na ostalim područjima života, stječu radno iskustvo, naviku odgovornosti prema radnome mjestu te postaju punopravni članovi zajednice. Jačanje socijalnih i obiteljskih veza pomaže kod osobnog rasta i razvoja, usvajanja prihvatljivih obrazaca ponašanja i života na slobodi u skladu sa zakonima i normama društva (Maloić i sur., 2012; Mataija, 2014).

Ovisno o individualnim potrebama pojedinca, poslijepenalna zaštita bi trebala obuhvaćati: obrazovanje i stjecanje novih radnih vještina, stjecanje raznih prosocijalnih vještina, rješavanje problema ovisnosti pojedinca, podržavanje i osiguravanje veza s obitelji,

socijalnu podršku, različite usluge u zajednici u koju se osoba vraća (smještaj, zapošljavanje, odjeća, savjetovanje, zdravstvene usluge i sl.) te preventivne strategije i pomoć nakon otpusta te pomoć pri postupanju u kriznim situacijama (Maloić i sur., 2015).

Kao što je već navedeno, priprema zatvorenika za otpust počinje dolaskom u kaznionicu ili zatvor na izvršavanje kazne zatvora. Pritom ga se potiče na uključivanje i aktivno sudjelovanje u pripremi za otpust, održavanje kvalitetnih odnosa s obitelji, kontaktiranje s tijelima državne vlasti, ustanovama i udrugama koje se bave uključivanjem bivših zatvorenika u život na slobodi. Najkasnije tri mjeseca prije izlaska na slobodu, zatvorenici se uključuju u individualan ili grupni rad koji se bavi pripremanjem zatvorenika za otpust. Ured za probaciju na zahtjev zatvora ili kaznionice obavlja poslove prihvata poslije otpusta. Ukoliko zatvorenik izdržava kaznu zatvora zbog kaznenog djela spolne slobode i spolnog ćudoređa, protiv života i tijela ili kaznenog djela s elementima nasilja, zatvor ili kaznionica će o otpustu zatvorenika obavijestiti ustrojstvenu jedinicu Ministarstva pravosuđa koja je nadležna za podršku žrtvama i svjedocima, kako bi se pravovremeno obavijestile žrtve, oštećenici i njihove obitelji. Nakon otpuštanja iz zatvora ili kaznionice, otpuštena osoba može se obratiti nadležnom sucu izvršenja radi pružanja pomoći i podrške. Prilikom otpuštanja, otpuštenoj osobi daje se potvrda o otpuštanju, osobne stvari i stvari s pologa, novac i dragocjenosti te se pokrivaju troškovi putne karte do mjesta prebivališta. Osobi se daje odgovarajuća odjeća, obuća ili financijska sredstva ukoliko nema vlastitu ili joj se daje pomoć u visini jedne dnevnice. Ukoliko otpuštena osoba nije sposobna za putovanje zbog bolesti, zatvor ili kaznionica osigurava prijevoz do mjesta prebivališta, a ako je potreban nastavak liječenja, do najbliže odgovarajuće zdravstvene ustanove u mjestu u koje se otpušta. Osoba je otpuštena u onome trenutku kada napusti prostor kaznionice ili zatvora (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13).

Pomoć nakon otpusta u Republici Hrvatskoj propisana je odredbama Zakona o izvršavanju kazne zatvora, no još uvijek nije u potpunosti adekvatno zaživjela u praksi. Što se tiče funkcioniranja u praksi, kaznionica ili zatvor kontaktiraju nadležan Centar za socijalnu skrb prema mjestu prebivališta zatvorenika tri mjeseca prije otpusta na slobodu. Prema potrebi, zatvorenici se po izlasku na slobodu uključuju u nastavak tretmana u Klubovima liječenih alkoholičara (KLA) te u Klubovima liječenih ovisnika (KLO), prema mjestu prebivališta ili boravišta. Tijekom izvršavanja kazne zatvora, zatvorenike se potiče na održavanje veza s obitelji te se prije samog izlaska na slobodu provjerava je li obitelj spremna prihvatiti zatvorenika nakon otpusta. Obavezno se vrši provjera smještaja po otpustu, odnosno ima li zatvorenik osiguran smještaj po izlasku na slobodu. Ukoliko se ne vraća u svoju obitelj ili ako

nema osiguran smještaj, poduzimaju se potrebne mjere pronalaska smještaja. Primjerice, humanitarna organizacija „Zajednica Susret“ pokrenula je inicijativu vezanu uz problematiku poslijepenalnog prihvata zatvorenika koji nemaju osiguran smještaj po izlasku na slobodu. Organizacija je 2014. godine izradila Pilot projekt Paučje. Riječ je o osnivanju centra za smještaj bivših ovisnika i zatvorenika koji nemaju osiguran smještaj po izlasku iz zatvora ili kaznionice, kako bi im se pomoglo u organiziranju života na slobodi (nastavak liječenja, savjetovanje, podrška i sl.) (Rožanković, Perica, 2014). Zatvori i kaznionice daju osnovne informacije o tome što zatvorenike čeka po izlasku, što moraju poduzeti i kome se trebaju javiti te koja prava mogu ostvariti pri sustavu za socijalnu skrb, no tu pomoć nakon otpusta praktički staje. Bivši zatvorenici dalje se snalaze sami ili uz pomoć suca izvršenja kojem se mogu obratiti za pomoć, raznih udruga i organizacija, Centra za socijalnu skrb ili kontaktiranjem s drugima koji su bili u istoj situaciji. Stoga je realno zaključiti da je poslijepenalna pomoć u Republici Hrvatskoj još uvijek nedovoljno efikasna. Po izlasku na slobodu, bivši zatvorenici susreću se s brojnim poteškoćama s kojima se obično nisu u stanju samostalno nositi. Obično je u pitanju nedovoljna informiranost (o tome koja prava mogu ostvariti, kome se obratiti za pomoć i sl.), što dodano otežava i stigmatizacija od strane pojedinih članova zajednice i nemogućnost zapošljavanja kako bi se ostvarila sredstva za normalan život. Bitnu ulogu u životima bivših zatvorenika igra probacijski sustav. Kako bi se ostvarila uspješna suradnja između zatvorskog i probacijskog sustava, potrebna je kvalitetna komunikacija, odnosno stvaranje kvalitetne mreže suradnje. No nedostatna komunikacija između ova dva sektora još je uvijek problem u funkcioniranju cjelokupnog procesa pripreme za otpust i poslijepenalnog prihvata na koji ukazuju obje strane, i zatvorski i probacijski sustav (Andonov, 2013; Maloić i sur., 2015).

4.4 Uloga probacijskog sustava u poslijepenalnom prihvatu

Prvi probacijski uredi u Republici Hrvatskoj počeli su s radom 2011. godine (Maloić i sur., 2015), a time se pokrenulo i pitanje mogućnosti suradnje probacijskog sustava sa zatvorskim sustavom, policijom i centrima za socijalnu skrb. Kako bi se postigla adekvatna socijalna reintegracija počinitelja kaznenih djela po izlasku iz zatvora ili kaznionice, potrebna je kvalitetna komunikacija i suradnja navedenih sustava kako bi se bivšim zatvorenicima pružila mogućnost nastavka normalnog života na slobodi, a samim time bi se smanjila mogućnost recidiva i rizik za zajednicu.

Svrha i sadržaj probacijskih poslova te način izvršavanja tih poslova uređeni su Zakonom o probaciji (NN 143/12). Prema čl. 2 Zakona o probaciji Republike Hrvatske, cilj obavljanja probacijskih poslova je zaštita zajednice od počinitelja kaznenih djela, njihova resocijalizacija i reintegracija utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela. U okviru poslijepenalnog prihvata, zadaci probacijskog sektora su: izvršavanje zaštitnog nadzora izrečenog uz uvjetni otpust i po punom izvršenju kazne zatvora, izrada izvješća zatvoru ili kaznionici kada za to postoji potreba, izrada izvješća sudu u postupku odlučivanja o prekidu izvršavanja kazne te o uvjetnom otpustu te organiziranje i nadziranje izvršavanja izrečenih posebnih obveza (čl. 10 st.1 , NN 143/12). Probacijski uredi izrađuju procjenu kriminogenog rizika i tretmanskih potreba za svaku osobu uključenu u probaciju kada za to postoji potreba (st. 11) te se za svaku osobu izrađuje pojedinačni program postupanja (čl. 12) (NN, 143/12). Sustav za probaciju sudjeluje u izvršavanju pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, odnosno provodi nadzor i organizaciju provođenja posebnih obveza koje su utvrđene rješenjem o korištenju pogodnosti u mjestu prebivališta ili boravišta zatvorenika (čl. 27 st. 1, NN 143/12). Što se tiče prihvata poslije otpusta, probacijski ured će na zahtjev predsjednika vijeća za uvjetne otpuste izraditi procjenu uvjeta i rizika za prihvrat zatvorenika u zajednici, utvrditi mogućnosti nastavka provođenja obveza utvrđenih pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora (nastavak školovanja, liječenja ili odvikavanja od ovisnosti, nastavak posebnih programa) te prikupiti i dostaviti obavijesti o mogućnosti smještaja i zapošljavanja po izlasku zatvorenika na slobodu (čl. 28, st. 1, NN 143/12). Rješenje o uvjetnom otpustu zatvorenika dostavlja se probacijskom uredu ovisno o mjestu prebivališta ili boravišta zatvorenika, odnosno o mjestu u koje će zatvorenik biti otpušten. Probacijski ured će utvrditi način provođenja uvjetnog otpusta i o eventualnim kršenjima naloženih obveza obavijestiti suca izvršenja. Ustanove u kojima osuđenik izvršava naložene obveze redovito izvještavaju probacijski ured o izvršavanju tih obveza. Probacijski ured ili osuđenik mogu sucu izvršenja predložiti izmjenu pojedinačnog programa postupanja i obveza utvrđenih rješenjem o uvjetnom otpustu, ukidanje obveza, produljenje ili smanjenje roka za izvršenje obveza ili mogu predložiti utvrđivanje obveza koje rješenjem o uvjetnom otpustu nisu bile utvrđene (čl. 29, NN 143/12). Jedan od zadataka probacijskog ureda je i da nadležnog suca izvršavanja izvještava o ostvarivanju posebnog programa postupanja izrađenog za posebne obveze izrečene uz uvjetni otpust svaka četiri mjeseca ako posebna obveza traje do jedne godine ili svakih šest mjeseci ako posebna obveza traje dulje od jedne godine. U slučaju kršenja posebnih obveza, probacijski ured bez odgode o tome obavještava suca izvršenja. Ukoliko nastupe opravdani razlozi zbog kojih nije moguće posebne obveze izvršiti u roku,

probacijski ured će bez odgode o tome obavijestiti sud te će predložiti produljenje ili smanjenje roka ili ukidanje posebne obveze ili zamjenu jedne posebne obveze drugom (čl. 31, NN 143/12).

S ciljem kvalitetne pripreme za izlazak na slobodu i poslijepenalnog prihvata, od iznimne je važnosti dobra suradnja probacijskog sustava sa zatvorskim sustavom, s centrima za socijalnu skrb te policijom.

4.4.1 Suradnja probacije i zatvorskog sustava

Zatvorski sustav usmjeren je na čuvanje i izolaciju počinitelja kaznenih djela unutar zatvora i kaznionica, dok je djelatnost probacijskog sustava usmjerena na kontrolu i praćenje počinitelja u zajednici. Prijašnjih godina se suradnja ovih dvaju sustava najviše svodila na razmjenu informacija o počiniteljima kaznenih djela, o procijenjenoj razini rizika koju pojedinac predstavlja za zajednicu i o potrebnoj razini kontrole (Maloić i sur., 2015).

Važnost suradnje probacijskog i zatvorskog sustava dolazi do izražaja u procesu rehabilitacije i socijalne reintegracije počinitelja kaznenih djela. Osnovna značajka kazne zatvora je oduzimanje slobode počinitelju kaznenog djela, no to ni u kojem slučaju ne smije podrazumijevati i prekid veza s društvenom zajednicom u koju će se počinitelj nakon izvršenja kazne zatvora vratiti. Probacijski sustav predstavlja poveznicu između zatvorenika i zajednice te ujedno savjetuje i pomaže u socijalnoj integraciji za vrijeme i nakon izdržavanja kazne zatvora. Kazna zatvora ne utječe samo na počinitelja, već i na njegovu obitelj i lokalnu zajednicu u kojoj je živio i u koju će se najvjerojatnije i vratiti. Stoga se prepoznaje važnost probacijskog sustava za pojedinca, njegovu obitelj, žrtve počinjenog kaznenog djela i zajednicu. Najčešće slabosti u suradnji probacijskog i zatvorskog sustava su nedostatak međusobne komunikacije i nedostatak kontinuiteta između zatvorske kazne i poslijepenalnog prihvata. Mogućnost suradnje ovih dvaju sustava moguća je i kroz niz zajedničkih aktivnosti namijenjenih počiniteljima kaznenih djela prije izlaska i po izlasku na slobodu (primjerice, osmišljavanje i razvoj zajedničkih programa, projekata i sl.). Trenutna suradnja kaznionica i zatvora s probacijskim sustavom odnosi se na općeniti razvoj suradnje (sastanci, razmjene informacija, evaluacija ishoda, postupanje u slučaju poteškoća itd.) te na razmjenu informacija uz pojedinog počinitelja kaznenog djela u okvirima izvršavanja izrečene kazne zatvora i obavljanja probacijskih poslova (Maloić i sur., 2015). Od 2013. godine, u okviru priprema za uvjetni otpust, zatvori i kaznionice mogu zatvorenike tijekom korištenja pogodnosti izlaska uputiti na razgovor s probacijskim službenikom, a od 2014. godine provodi se pilot- projekt

„Inicijalna procjena koristi rada probacijskog službenika u zatvoru“. U okviru tog projekta probacijski službenici iz Probacijskih ureda u Osijeku i u Varaždinu mogu razgovarati sa zatvorenicima tijekom obavljanja probacijskih poslova u Zatvoru u Osijeku, Zatvoru u Varaždinu i u Kaznionici u Lepoglavi (Maloić i sur., 2015).

4.4.2 Suradnja probacije i sustava za socijalnu skrb

U skladu sa svime do sada navedenim, potrebno je istaknuti važnost suradnje probacijskog sustava s ostalim institucijama i organizacijama, s ciljem ostvarivanja kvalitetnijih rezultata rada. Najvažniji dio suradnje različitih sektora je kvalitetna i pravovremena razmjena informacija u različitim fazama i područjima rada, osobito kada je riječ o bivšim zatvorenicima zbog dinamičnosti promjena i rizika koji se mogu javiti za njih same, za njihove obitelji i za zajednicu po izlasku iz zatvora (Koceić, Šimpraga, 2013).

Probacijski sustav i sustav socijalne skrbi imaju uvid u različite aspekte života počinitelja kaznenog djela te raspolažu informacijama iz više izvora. Stoga ovisno o fazi rada s bivšim zatvorenikom i u skladu s njegovim potrebama mogu stupiti u kontakt (Koceić, Šimpraga, 2013). Sustav socijalne skrbi i probacijski sustav obavljaju djelatnosti koje su međusobno slične te se nadopunjuju i nastavljaju jedne na druge čime se otvara širok prostor za međuresornu suradnju. Probacijski službenici često bivše zatvorenike upućuju u nadležne Centre za socijalnu skrb radi ostvarenja različitih prava. Sustav socijalne skrbi usmjeren je na pružanje pomoći socijalno ugroženim osobama, odnosno osobama koje su u nepovoljnim životnim okolnostima (čl. 3, Zakon o socijalnoj skrbi, NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16). Bivši zatvorenici često spadaju u ovu skupinu jer neki nisu u mogućnosti zadovoljiti vlastite osnovne životne potrebe, adaptirati se i reintegrirati u društvo.

Sustav socijalne skrbi raspolaže s nizom usluga čije je osiguravanje ključno u procesu resocijalizacije počinitelja kaznenih djela. Naime, počinitelji kaznenih djela često su osobe u socijalnoj potrebi, nalaze se na margini društva, obično ne sudjeluju u socijalnom, kulturnom, ekonomskom i političkom životu zajednice u kojoj žive (Maloić, Rajić, 2012). Riječ je o osobama koje su često nezaposlene, beskućnici, pripadnici manjinskih skupina i dr. Njihovi resursi su oskudni i ograničeni, obično su nedovoljno ili uopće nisu informirani o resursima koje im pruža zajednica, što može potaknuti stare oblike ponašanja (ponovno činjenje kaznenih djela, posezanje za sredstvima ovisnosti i sl.) jer nisu u mogućnosti nositi se sa novonastalim poteškoćama (Luther i sur., 2011). U sustavu socijalne skrbi mogu ostvariti pravo na

jednokratnu naknadu za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, naknade za različite troškove (troškovi stanovanja, ogrjeva i sl.), savjetovanje, različite oblike pomoći itd. (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16).

Rad sa žrtvama kaznenih djela kod donošenja različitih odluka vezanih uz počinitelje kaznenih djela i procjenu rizika prisutan je u obavljanju probacijskih poslova. Time probacija dolazi do informacija koje mogu biti korisne sustavima koji se bave pomaganjem žrtvi, a istovremeno je moguće žrtvu informirati o pružateljima usluga i pomoći. Probački službenici motiviraju za rad, usmjeravaju i nadziru počinitelja u promjeni njegovog ponašanja i uspostavljanju kvalitetne suradnje sa svim institucijama koje će sudjelovati u njegovoj reintegraciji u društvo. Još jedno područje u kojem sustav socijalne skrbi i probacijski sustav mogu surađivati je područje restorativne pravde, čiji je cilj ponuditi počiniteljima, žrtvama i zajednici zajedničku suradnju u rješavanju sukoba i popravljanju štete nastale počinjenjem kaznenog djela (Maloić, Rajić, 2012).

4.4.3 Suradnja probacije i policije

Osnovno područje rada policije i probacije je prevencija kriminaliteta. No policija se bavi prevencijom i otkrivanjem kriminaliteta, a probacija se bavi mjerama i intervencijama kojima se nastoji postići da počinitelji kaznenih djela ubuduće više ne čine kaznena djela. Policija i probacija imaju nekoliko temeljnih zajedničkih ciljeva, a to su zaštita žrtava, sigurnost zajednice i sprječavanje kriminala. Stoga je od velikog značaja zajednički rad policije i probacije kroz kvalitetnu komunikaciju i razmjenu informacija, dijeljenje resursa, znanja i potencijala te kroz zajedničke aktivnosti. Na taj način doprinosi se obostranoj dobiti, povećana je učinkovitost rada, taj rad se bolje percipira u zajednici, smanjuje se stopa kriminaliteta i povećava se sigurnost zajednice (Kovčo Vukadin i sur., 2011).

4.5 Primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata u svijetu

Prijelaz zatvorenika iz života u zatvoru ili kaznionici predstavlja veliku promjenu u svakodnevnom funkcioniranju osobe i veliki šok za pojedinca. Po izlasku na slobodu zatvorenici nisu u potpunosti spremni nositi se sa svakodnevnim problemima, nisu dovoljno

informirani o tome kome se moraju obratiti, koja prava imaju, neki nemaju ni osiguran smještaj, a financijska sredstva su im ograničena. Stoga će u narednom tekstu biti predstavljeni primjeri dobre prakse u svijetu koji se bave navedenom problematikom, odnosno, osiguravaju pomoć bivšim zatvorenicima za vrijeme izdržavanja kazne zatvora i po samome izlasku na slobodu u obliku smještaja, informiranja, savjetovanja i sl.

- **„Safety Houses“ i „Care Houses“**

Nizozemska ima razvijen koncept regionalnih kuća sigurnosti- „Safety House“, koje su primjer suradnje sustava socijalne skrbi i probacijskog sustava. U ovoj „kući“ rade predstavnici različitih sustava smješteni u istome prostoru. Na ovaj način osigurava se izravna suradnja između različitih sektora, a klijentima je omogućeno da na jednome mjestu dobiju sve potrebne informacije i savjete. Da bi se osigurali nadzor i ravnoteža na istome mjestu, u istim prostorima se osnivaju i kuće skrbi- „Safety House“. One su usmjerene na odrasle osobe i obitelji s višestrukim problemima. Suradnja ovih „kuća“ obuhvaća različita područja života kao što su smještaj, zapošljavanje, financijsko i socijalno funkcioniranje, smanjenje siromaštva i nezaposlenosti, bave se problemom beskućništva, problemima ovisnosti i sl. (Maloić, Rajić, 2011).

- **Halfway houses**

U Sjedinjenim Američkim Državama i u Europi „Halfway houses“ ili „kuće na pola puta“ predstavljaju odgovor na problem smještaja zatvorenika nakon izlaska na slobodu. Ova praksa pokazala se izuzetno učinkovitom u prijelazu zatvorenika iz života u zatvoru u život na slobodi. U ovim kućama zatvorenicima se pruža pomoć tijekom procesa uključivanja u društvo sve dok ne pronađu vlastiti smještaj i organiziraju svoj život na slobodi. Za vrijeme boravka u ovim institucijama vrijede određena pravila kojih se korisnici moraju pridržavati. Neke od njih su namijenjene smještaju osoba koje su puštene iz zatvora, dok su druge namijenjene osobama sa specifičnim potrebama (ovisnici, osobe s poremećajima mentalnog zdravlja i sl.). U „kućama na pola puta“ pruža se pomoć i podrška od strane savjetnika prilikom reintegracije u društvo. Neke „kuće“ imaju organiziran i tretman bivših zatvorenika kroz razne edukacije, treninge, aktivnosti i sl. (Maloić i sur., 2015).

- **Probacijska služba u Rumunjskoj**

U okviru programa koji je usmjeren na smanjenje rizika od ponovnog činjenja kaznenih djela nakon izlaska iz zatvora, probacijski službenici u Rumunjskoj u suradnji sa službenicima zatvorskog sustava rade sa zatvorenicima u kaznionicama kroz razne oblike individualnog i grupnog rada. Riječ je o programu pripreme za otpust iz zatvora čija je svrha razvoj prosocijalnog razmišljanja i prosocijalnih stavova, učenje socijalnih kompetencija, informiranje zatvorenika o konstruktivnim načinima pristupa socijalnim institucijama te o mogućnostima korištenja resursa koje pruža zajednica. Probacijska služba je obično uključena u nadzor zatvorenika nakon izlaska na slobodu, no ova služba je aktivno uključena i u pripremu zatvorenika za otpust. Ovaj oblik pripreme za otpust uključuje ostvarivanje redovitih kontakata sa zatvorenicima, službenicima zatvorskog sustava, ostvarivanje kontakata s članovima obitelji i prijateljima u sredini u koju se zatvorenik vraća. Probacijska služba u Rumunjskoj surađuje i s različitim institucijama u zajednici čije usluge mogu pomoći prilikom socijalne reintegracije zatvorenika, a sudjeluje i u radu odbora za odobravanje uvjetnog otpusta zatvorenika (Maloić i sur., 2015).

Opisani primjeri predstavljaju oblik dobre organizacije, međuresorne suradnje i iskorištavanja dostupnih resursa. Uključivanjem bivših zatvorenika po izlasku iz zatvora u neke od ovih oblika poslijepenalnog prihvata uvelike se ublažava prijelaz iz zatvorskog sustava na slobodu, smanjuje se stres te se ubrzava i olakšava proces prilagodbe na zajednicu. Potpora koju pružaju stručnjaci različitih struka kroz postpenalnu pomoć predstavlja kvalitetnu osnovicu bivšim zatvorenicima za organiziranje života na slobodi bez rizičnih ponašanja i bez recidiva. Navedene primjere moguće je uz dobro planiranje, eventualne modifikacije i suradnju različitih sustava primijeniti i u Republici Hrvatskoj, čime bi se uvelike unaprijedio cjelokupni sustav poslijepenalnog prihvata, što bi utjecalo i na smanjenje recidiva i kvalitetnu socijalnu reintegraciju bivših zatvorenika.

5. UNAPREĐENJE POSLIJEPENALNOG PRIHVATA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Poslijepenalni prihvata zatvorenika u Republici Hrvatskoj uređen je i reguliran Zakonom o izvršavanju kazne zatvora te iako je sama ideja pomoći nakon otpusta i više nego potrebna i dobro zamišljena u teoriji, još uvijek nije dovoljno razvijena u praksi. Sustav vodi brigu i organizira vrijeme koje zatvorenici provode u zatvorima ili kaznionicama, pruža različite oblike tretmana i programa čija je svrha priprema zatvorenika za izlazak na slobodu i socijalnu reintegraciju, no u trenutku izlaska iz institucije u kojoj su izdržavali kaznu zatvora, prepušteni su ponajviše samima sebi. Većina zatvorenika je po izlasku na slobodu nedovoljno pripremljena i informirana o najosnovnijim činjenicama, odnosno, kome se moraju javiti po izlasku na slobodu, koja su njihova prava, što mogu ostvariti i sl. Prije otpusta iz zatvora ili kaznionice, ustanova provjerava imaju li zatvorenici smještaj po izlasku, kontaktiraju se Centri za socijalnu skrb te Klubovi liječenih alkoholičara ili ovisnika, potiče se uspostavljanje socijalne mreže u zajednici te održavanje kontakta s obitelji.

Iako postoji veliki broj prepreka i otežavajućih okolnosti, postoje i mogućnosti za napredak i daljnje razvijanje sustava poslijepenalnog prihvata u Republici Hrvatskoj. S obzirom na činjenicu da zatvorenici i po izlasku iz zatvora ili kaznionice prolaze kroz kritičnu fazu prilagođavanja na novonastalu situaciju i novu okolinu, s pripremama za izlazak na slobodu potrebno je započeti još u ustanovi tijekom izdržavanja kazne zatvora.

Pripreme za izlazak na slobodu trebale bi se, uz već postojeće programe, kontinuirano i intenzivno provoditi za vrijeme boravka u zatvoru ili kaznionici u obliku zajedničkih aktivnosti različitih resora, odnosno u suradnji zatvorskog sustava, probacijskog sustava, sustava socijalne skrbi te civilnih udruga i organizacija. Sadržajima tih aktivnosti potrebno je obuhvatiti: različita područja života zatvorenika (obitelj, djeca, prijatelji, društvo, zajednica, osiguravanje smještaja, zapošljavanje i sl.), upućivanje na odgovarajuće institucije (Centar za socijalnu skrb, Zavod za zapošljavanje, razne zdravstvene i obrazovne ustanove, Ministarstvo unutarnjih poslova i dr.), pružanje kontakta različitih organizacija i institucija koje pružaju različite oblike pomoći (psihološka pomoć, pravna pomoć, socijalna pomoć, savjetovanje, informiranje i sl.). Posebice bi trebalo obratiti pozornost na pravovremeno informiranje zatvorenika o pravima koja ostvaruju, odnosno na prava iz sustava socijalne skrbi, zdravstva, rada i sl. U sklopu priprema za izlazak zatvorenicima je potrebno pružiti konkretne informacije o institucijama koje su im

bitne po izlasku iz zatvora ili kaznionice te gdje se one točno nalaze, kako mogu doći do njih te koje usluge one pružaju. Ovakav tip aktivnosti moguće je provesti u zatvorima i kaznionicama u suradnji s predstavnicima probacijskog sustava, sustava socijalne skrbi, policije i nevladinih organizacija, kako bi se na taj način obuhvatili svi sustavi koji bivšim zatvorenicima mogu pomoći u prilagodbi na život na slobodi. Samim time potiče se međuresorna suradnja te razmjena informacija i iskustava između stručnjaka. Pravovremenom i adekvatnom pripremom za izlazak na slobodu, zatvorenici proživljavaju manji stres jer znaju što ih čeka po izlasku na slobodu, koje konkretne korake moraju poduzeti te koja su njihova prava.

Prema dosadašnjoj praksi, probacijski sustav se u rad sa zatvorenicima obično uključuje pri njihovom izlasku iz zatvorskog sustava. No učinak bi bio bolji ukoliko bi se probacijski sustav u rad sa zatvorenicima uključivao već za vrijeme izdržavanja kazne zatvora u penalnim ustanovama. Na taj način bi zatvorenici bili u kontaktu s vanjskim svijetom i pripremali bi se za život na slobodi za vrijeme trajanja kazne zatvora. Isti slučaj je i sa sustavom socijalne skrbi, koji također u kontakt sa zatvorenikom obično dolazi po njegovom izlasku iz zatvora. Oba sustava imaju važnu funkciju u životu zatvorenika i u pripremama za izlazak na slobodu, informiranju i ostvarivanju kontakata s obitelji i zajednicom. U skladu s potrebama zatvorenika, potreban je individualni i grupni pristup. Probacijski sustav i sustav socijalne skrbi imaju mogućnost održavanja veza s obiteljima zatvorenika i u pripremi obitelji za povratak zatvorenika kući, odnosno, mogu raditi s članovima obitelji na pripremanju i ponovnom prihvaćanju bivših zatvorenika u obitelj. Pogodnostima češćih izlazaka iz penalnih ustanova također se radi na pripremanju za život na slobodi. Pritom je bitna uloga policije, koja bi nadzirala te izlaske koji bi u početku bili kraći, a zatim postupno dulji u mjestu izdržavanja kazne zatvora i u mjestu prebivališta, odnosno boravišta.

U zajednici postoji potreba za tzv. centrima za informiranje i pomoć bivšim zatvorenicima, u kojima bi stručnjaci različitih struka pružali pomoć i podršku bivšim zatvorenicima u obliku informiranja, savjetovanja, psihološke pomoći, pomoći u traženju smještaja, zapošljavanju te u obliku različitih radionica (primjerice, pripreme za traženje posla, pisanje životopisa, ispunjavanje različitih formulara, upravljanje financijama, rješavanje problema, strukturiranje slobodnog vremena i sl.) te u obliku grupa podrške (za bivše ovisnike o drogama i alkoholu, za bivše zatvorenike koji imaju poteškoće u obitelji i sl.). Glavni resurs za osnivanje ovakvih oblika pomoći bivšim zatvorenicima u zajednici predstavljaju razne nevladine udruge i organizacije te volonteri koji mogu pomoći u reintegraciji i prilagođavanju bivših zatvorenika na slobodi. U sklopu ovakvih centara moguće je organizirati privremeni

smještaj za bivše zatvorenike koji po izlasku na slobodu nemaju osiguran smještaj po uzoru na „kuće na pola puta“. Nakon izlaska na slobodu, bivše zatvorenike je moguće poticati na različite volonterske aktivnosti te bi se na taj način radilo na njihovoj reintegraciji u zajednicu u suradnji s članovima zajednice.

Mogućnosti za napredak je mnogo, no potrebno je uložiti puno truda, znanja i sredstava kako bi se započelo s promjenama. Na svjetskoj razini postoje različiti oblici učinkovite poslijepenalne pomoći bivšim zatvorenicima što nam može biti nadahnuće i dodatan poticaj za jačanje međuresorne suradnje, razmjenu ideja i iskustava te osmišljavanje vlastitih oblika pomoći bivšim zatvorenicima.

6. ZAKLJUČAK

Kazna zatvora već se dugo smatra pravednim odgovorom društva i najboljim upozorenjem počiniteljima da prestanu činiti kaznena djela kojima se nanosi šteta društvu te samim time predstavlja i jedan od najefikasnijih načina borbe protiv kriminaliteta. Kažnjavanjem počinitelja kaznenih djela nastoji se potaknuti promjena u njihovom ponašanju i život u skladu sa zakonima i društvenim normama. Svrha kazne zatvora je kazniti počinitelje za kaznena djela i njihovo smještanje u zatvore i kaznionice gdje ne mogu nanositi štetu drugima, a istovremeno ih pripremati na reintegraciju u društvo nakon izdržane kazne. Ukoliko se kaznom zatvora ne postigne zadani cilj (rehabilitacija i resocijalizacija počinitelja), bivši zatvorenici mogu ponovno nakon izlaska iz zatvora počiniti nova kaznena djela. Veliki broj čimbenika može utjecati na recidiv: nedovoljna i neadekvatna pomoć i priprema zatvorenika prije samog otpusta na slobodu, nemogućnost zapošljavanja i pronalaska smještaja na slobodi, nedostatak podrške od strane obitelji, prijatelja i cjelokupne zajednice, nedostatak obrazovanja, nemogućnost integracije u društvo, nedostatak potrebnih informacija, stavovi zajednice i sl.

Promjene u ponašanju počinitelja kaznenih djela postižu se rehabilitacijom za vrijeme izdržavanja kazne zatvora. Priprema za izlazak na slobodu počinje već samim dolaskom na izdržavanje kazne zatvora. Početak izdržavanja kazne zatvora predstavlja izuzetno stresan događaj za svaku osobu i praćen je brojim problemima prilagođavanja novonastaloj situaciji. Uključivanjem u strukturirane programe tretmana postiže se svrha kazne zatvora, rehabilitacija i resocijalizacija. Zatvorenicima se provedbom pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora pružaju brojne mogućnosti osobnog rasta i razvoja na raznim područjima života (stjecanje izobrazbe, radnih vještina, kvalitetno provođenje slobodnog vremena, liječenje od ovisnosti i sl.) u skladu s njihovim mogućnostima i potrebama, kako bi po izlasku na slobodu bili osnaženi i spremni za novi početak. Suradnjom s različitim udrugama i lokalnom zajednicom zatvorenicima se pruža kontakt s vanjskim svijetom kako bi bili što spremniji na izlazak iz zatvora te kako bi se javnost senzibilizirala što bi utjecalo na stvaranje boljih uvjeta za participaciju bivših zatvorenika u zajednici.

Unatoč svim pripremama za izlazak na slobodu, potreban je određeni period prilagodbe na vanjski svijet, osobito kod dugotrajnih zatvorskih kazni. Pomoć nakon otpusta u Republici Hrvatskoj propisana je Zakonom o izvršavanju kazne zatvora. Iako je sama ideja

poslijepenalnog prihvata dobro zamišljena, još uvijek nije dovoljno zaživjela u praksi. Sustav vodi brigu o zatvorenicima za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, priprema ih za izlazak na slobodu, no u trenutku kada zakorače na slobodu iz zatvora ili kaznionice, prepušteni su samima sebi. Većina ih je nedovoljno informirana o mogućnosti i pravima koje im se pružaju te stoga nisu u mogućnosti normalno započeti svoj novi život na slobodi. Opterećeni brojnim poteškoćama, nerijetko se vraćaju na stare navike, što u nekim slučajevima znači i ponovno počinjenje kaznenih djela i povratak u zatvorski sustav. Veliku ulogu u sprječavanju recidiva i poslijepenalnog prihvatu ima probacijski sustav, koji u suradnji s ostalim resorima (sustav socijalne skrbi, zatvorski sustav, lokalna zajednica, udruge i sl.) može doprinijeti kvalitetnoj socijalnoj reintegraciji bivših zatvorenika u društvo. Stoga je potrebno stalno pronalaziti nova rješenja i mogućnosti kroz kvalitetnu i intenzivnu međuresornu suradnju između državnih institucija i s mrežom organizacija civilnog društva kako bi se bivšim zatvorenicima omogućio početak novog života nakon što su platili svoj dug društvu te kako više ne bi predstavljali rizik za zajednicu.

7. POPIS LITERATURE

1. Andonov, A. (2013): Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 20 (1), 101- 118
2. California Department of Corrections and Rehabilitation. http://www.cdcr.ca.gov/Adult_Operations/FOPS/Community_Prisoner_Mother_Program.html (Pristupljeno: 30. srpnja 2016. godine)
3. Chui, W. H., Cheng, K. K.Y. (2013): The Mark of an Ex- Prisoner: Perceived Discrimination and Self- Stigma of Young Men after Prison in Hong Kong. Deviant Behaviour, 34, 671- 684
4. Cuculić, A. (2006): Stres i burn- out sindrom kod djelatnika penalnih institucija. Kriminologija i socijalna integracija, 15 (2), 61- 79
5. Damjanović, I., Jandrić, A., Doležal, D. (2002): Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar Zakona o izvršavanju kazne zatvora. Kriminologija i socijalna integracija, 10 (1), 49- 59
6. Damjanović, I., Šarić, J., Mikšaj- Todorović, Lj. (2000): Neki problemi tretmana osuđenih osoba u Republici Hrvatskoj. Kriminologija i socijalna integracija, 8 (1-2), 103- 117
7. Doležal, D., Jandrić, A. (2002): Institucionalni penološki programi s ovisnicima o ilegalnim drogama. Kriminologija i socijalna integracija, 10 (2), 105- 117
8. Doležal, D., Mikšaj- Todorović, Lj., (2008): Povezanost kriminogenih rizika i potreba s kriminalnim stilovima razmišljanja. Kriminologija i socijalna integracija, 16 (1), 25- 32
9. Državni zavod za statistiku (2015): Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2015
10. Jadrešin, A., Mustapić, J. (2014): Žene koje čine kaznena djela. Život i škola, 32 (2), 129- 136
11. Kazneni zakon. Narodne novine, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15
12. Koceić, V., Šimpraga, D. (2013): Interdisciplinarna suradnja u tretmanu nasilničkog ponašanja u okviru izvršavanja probacijskih sankcija i mjera. Socijalna psihijatrija, 41 (3), 197, 203
13. Kovčo Vukadin, I., Maloić, S., Rajić, S. (2011): Policija i probacija- novi partneri u zaštiti zajednice?. Policija i sigurnost, 21 (4), 800- 821
14. Lotar, M., Kamenov, Ž., Lebedina Manzoni, M. (2010): Spolne razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela. Kriminologija i socijalna integracija, 18 (2), 31- 45

15. Luther, J. B., Reichert, E. S., Holloway, E. D., Roth, A. M., Aalsma, M. C. (2011): An Exploration of Community Reentry Needs and Services for Prisoners: A Focus on Care to Limit Return to High- Risk Behaviour. *AIDS Patient Care and STDs*, 25 (8), 475-481
16. Maloić, S., Rajić, S. (2012): Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (1), 29- 52
17. Maloić, S., Rajić, S., Mažar, A. (2015): Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. *Kriminologija i socijalna integracija*, 23 (1), 129- 156
18. Maloić, S., Ricijaš, N., Rajić, S. (2012): Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 20 (2), 29- 46
19. Mataija, A. (2014): Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija, studentski rad, Pravni fakultet u Zagrebu. Zagreb
20. Mejovšek, M. (2002): Uvod u penološku psihologiju. Naklada Slap. Jasterbarsko
21. Mejovšek, M., Lebedina Manzoni, M., Lotar, M., Šarić, J. (2007): Percepcija psihosocijalne klime i osobine ličnosti zatvorenika. *Kriminologija i socijalna integracija*, 15 (1), 1- 13
22. Mikšaj, Lj. (1982): Povezanost kriminalne aktivnosti i oblika devijantnog ponašanja u postpenalnom periodu. *Defektologija*, 18 (1- 2), 217- 222
23. Mikšaj- Todorović, Lj., Buđanovac, A. (2000): Javno mnijenje o prijestupnicima i rehabilitaciji u Hrvatskoj: utjecaj spola, dobi, obrazovanja i razine urbanizacije. *Kriminologija i socijalna integracija*, 8 (1-2), 27- 43
24. Mikšaj- Todorović, Lj., Buđanovac, A., Brgles, Ž. (1998): Rehabilitacijski programi u institucijama u hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34 (1), 83- 92
25. Ministarstvo pravosuđa. <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159> (Pristupljeno: 22. srpnja 2016. godine)
26. Ministarstvo pravosuđa. <https://pravosudje.gov.hr/vijesti/edukacija-sluzbenika-zatvorskog-sustava-za-provedbu-treninga-socijalnih-vjestina-jus-tsv/11296>. (Pristupljeno: 29. srpnja 2016. godine).
27. Mužinić, L., Vukota, Lj. (2010): Seksualni delinkventi- program prevencije recidiva. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17 (2), 619- 623

28. Parlamentarna skupština Vijeća Europe (2006): Preporuka 1741- Socijalna reintegracija zatvorenika. Debata Parlamentarne skupštine Vijeća Europe od 11. travnja 2006, (11. zasjedanje)
29. Pavis, R. (2002): Preparing Federal Prison Inmates for Employment after Release: An innovation at the Federal Bureau of Prisons. JCE, 53 (4), 146- 149
30. Ricijaš, N. (2009): Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, doktorska disertacija. Pravni fakultet u Zagrebu. Zagreb
31. Rožanković, M., Perica, I. (2014): Izvješće o radu Zajednice Susret za 2014. godinu. Zajednica Susret. Zagreb
32. Šućur, Z., Žakman Ban, V. (2004): Značajke života i tretmana žena u zatvoru. Društvena istraživanja Zagreb, 14 (6), 1055- 1079
33. Videc, Z. (2005): Program rada sa zatvorenicima u kaznionici u Lepoglavi. Kriminologija i socijalna integracija, 13 (2), 115- 123
34. Uprava za zatvorski sustav (2014): Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2014. godinu. Ministarstvo pravosuđa. Zagreb
35. Uzelac, S., Žakman Ban, V., Farkaš, R. (2008): Rad zatvorenika u fazi adaptacije na zatvorske uvjete u hrvatskoj kaznionici. Kriminologija i socijalna integracija, 16 (1), 79- 109
36. Western, B., Braga, A. A, Davis, J., Sirois, C. (2015): Stress and Hardship after Prison. AJS, 120 (5), 1512- 1547
37. Zečirević, E. (2013): Teorije pomaganja u penalnom sustavu. Andragoški glasnik, 17 (1), 49- 64
38. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. Narodne novine, NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13
39. Zakon o općem oprost. Narodne novine, 80/96
40. Zakon o pomilovanju. Narodne novine, 175/03
41. Zakon o probaciji. Narodne novine, 143/12
42. Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine. 157/13, 152/14, 99/15, 52/16